

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Знакові події історії України в дискурсі всеукраїнських ЗМІ
до та після повномасштабного вторгнення»**
«Landmark events in the history of Ukraine in the discourse of all-Ukrainian mass
media before and after the full-scale invasion»

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності 061 Журналістика
Освітня програма «Журналістика»
Архангородська Анастасія Ігорівна

Керівник доц. Мосійчук Т.Є. _____
(підпис)

Рецензент доц. Тхоржевська Т.В. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____

Завідувач кафедри _____
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № _____ від _____

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою
ECTS/ бали)

Голова ЕК _____
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	8
РОЗДІЛ 1. ВАЖЛИВІСТЬ ВИСВІТЛЕННЯ ЗНАКОВИХ ПОДІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В МЕДІАДИСКУРСІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗМІ	8
РОЗДІЛ 2. ЗМІ ТА КЛЮЧОВІ НАРАТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	13
РОЗДІЛ 3. ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ФОКУСІ ЗМІ	17
РОЗДІЛ 4. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ДЕПОРТАЦІЙ В ФОКУСІ ЗМІ	24
РОЗДІЛ 5. ГОЛОДОМОР В ФОКУСІ ЗМІ	33
РОЗДІЛ 6. РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧІ ОРІЄНТАЦІЇ ДОСЛІДЖУВАНИХ ЗМІ	41
ВИСНОВКИ.....	47
БІБЛОГРАФІЯ	53
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність. Історична пам'ять і її медійне відображення відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні національної ідентичності та громадської свідомості. В українському контексті ці питання мають особливе значення, оскільки багато історичних подій і постатей досі залишаються об'єктами гострих суспільних дискусій, а також інструментами ідеологічної боротьби як усередині країни, так і за її межами. Висвітлення історичних тем у засобах масової інформації визначає не лише погляд на минуле, а й активно впливає на формування сучасних політичних, культурних та соціальних наративів.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року медійний простір зазнав суттєвих змін. Увага до питань історичної пам'яті значно посилилася, адже у воєнних умовах історія стає не лише інструментом просвіти, а й зброєю в інформаційній війні, окрім того, медійний контекст і стратегія висвітлення історичних подій змінюються, що стає важливим аспектом для дослідження.

У цьому контексті ЗМІ відіграють ключову роль, адже вони є головним посередником у формуванні суспільного сприйняття історичних подій. Медіа не лише транслюють факти, але й впливають на трактування та осмислення історії, що, в свою чергу, формує суспільну свідомість. Особливо важливим є висвітлення таких знакових подій, як Голодомор, українсько-польські депортаційні процеси та постать Степана Бандери, оскільки саме ці теми лежать в основі дискусій про національну ідентичність і міжнародне позиціонування України.

Голодомор є трагічним символом геноциду українського народу. Ця тема посіла центральне місце в інформаційному просторі, як приклад злочину тоталітарного режиму, спрямовано на знищення української нації. У сучасному контексті вона стала ще більш резонансною, оскільки війна росії проти України

часто розглядається як продовження колоніальної та імперіалістичної політики, спрямованої на знищення української державності та культури. Саме через це ЗМІ надають цій темі особливого значення, актуалізуючи питання історичної справедливості та міжнародного визнання Голодомору геноцидом.

Постаті Степана Бандери у медійному дискурсі надається не менше уваги, оскільки вона є уособленням національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність. У нових умовах ця постать набула символічного значення, з одного боку, як приклад самовідданості у боротьбі за свободу, а з іншого боку, як об'єкт численних маніпуляцій у російській пропаганді. Бандера став ключовою фігурою в інформаційному протистоянні, яке росія веде проти України, намагаючись створити спотворений образ українського націоналізму. Для українського суспільства ця постать дедалі більше сприймається крізь призму опору і боротьби.

Українсько-польські депортації, які стосуються складного історичного періоду міжетнічних відносин, також набули нового змісту в умовах війни. Колись болюча тема протистоянь і примусового переселення сьогодні все частіше розглядається крізь призму примирення, діалогу та партнерства. Польща стала одним із найважливіших союзників України у боротьбі з російською агресією, що змусило обидві країни переосмислити складні сторінки спільної історії. У цьому контексті висвітлення теми депортацій у медіа набуває нового виміру — вона демонструє, як історичні травми можуть бути подолані через сучасну співпрацю та солідарність.

Вибір саме цих трьох тем для дослідження зумовлений їхнім винятковим значенням у сучасному медійному просторі України. ЗМІ, адаптуючись до реалій воєнного часу, висвітлюють ці питання, як інструменти мобілізації, підсилення національної солідарності та формування патріотичних настроїв. Голодомор, Степан Бандера та українсько-польські депортаційні процеси, — це теми, які

мають не лише історичне значення, а й глибокий емоційний і символічний вплив. Вони здатні об'єднувати суспільство навколо ідеї боротьби за свободу, незалежність та гідність.

З початком повномасштабного вторгнення український інформаційний простір зазнав значних трансформацій. ЗМІ змушені були адаптувати свої підходи до висвітлення історичних тем, надаючи їм нового змісту, що відповідає сучасним викликам. Акцент на історичній боротьбі, національному героїзмі та співпраці із союзниками став важливим інструментом не лише для формування громадської думки, а й для мобілізації суспільства.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю аналізу змін у медіа-дискурсі в умовах війни. Вивчення того, як трансформуються наративи про знакові історичні події, дозволяє не лише краще зрозуміти роль ЗМІ у формуванні громадської думки, але й оцінити їх вплив на зміцнення національної ідентичності у кризові періоди. Порівняння медійного висвітлення до та після 24 лютого 2022 року відкриває можливості для осмислення того, як медіа формують новий історичний контекст у відповідь на сучасні виклики.

Мета — виділити ключові наративи знакових подій в історії України, які висвітлювалися в українських ЗМІ у період з 2021 до 2023 рр. Порівняти та проаналізувати зміни у висвітленні обраних історичних тем та подій в медіадискурсі українських ЗМІ до та після початку повномасштабного вторгнення.

Завдання:

- на основі контент-аналізу в рамках кожної з тем виокремити тези, що вказують на характер та особливості інтерпретацій історичних подій та історичної постаті;
- здійснити кількісний та якісний моніторинг для виявлення змін в акцентуванні та висвітленні історичних подій;

- розкрити зміни в подачі інформації про Голодомор, Степана Бандеру та українсько-польські депортаційні процеси в українських ЗМІ в період до та після повномасштабного вторгнення;
- виявити основні наративи, що розповсюджуються в засобах масової інформації в рамках обраних тем, вплив медіа на сприйняття цих подій у суспільстві;

Об’єктом дослідження є медіадискурс українських ЗМІ щодо тем Голодомору, українсько-польських депортаційних процесів, та ставлення до постаті Степана Бандери.

Відповідно **предметом дослідження** виступають особливості змін у медіадискурсі українських ЗМІ щодо висвітлення тем Голодомору, українсько-польських депортаційних процесів та постаті Степана Бандери, зокрема трансформація кількісних та тематичних аспектів у контексті соціально-політичних викликів, спричинених повномасштабним вторгненням росії в Україну.

Під час дослідження ми використовували наступні **методи**: моніторинг ЗМІ, аналітична обробка отриманої інформації, систематизування, контент-аналіз, порівняльний аналіз, історичний аналіз, емпіричні методи, зокрема створення таблиць.

Структура роботи, зумовлена поставленими в ній завданнями, включає: вступ, теоретичну частину, висновки, бібліографію (досліджувані матеріали та навчально-методична література) та додатки. Теоретична частина складається з 6 розділів присвячених розкриттю важливості висвітлення знакових подій історії України в дискурсі всеукраїнських ЗМІ, а також висвітленню тем українськими медіа.

Обсяг текстової частини — 53 сторінки. У списку використаних джерел подано 225 найменування.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

РОЗДІЛ 1. ВАЖЛИВІСТЬ ВИСВІТЛЕННЯ ЗНАКОВИХ ПОДІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В МЕДІАДИСКУРСІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Медіадискурс є важливим інструментом у процесі формування національної ідентичності та колективної пам'яті. Через ЗМІ здійснюється не тільки передача інформації про факти, а й інтерпретація історичних подій, їхнє осмислення в контексті сучасних соціально-політичних процесів. Такої думки дотримується й український історик Олександр Палій. У своїй роботі «Історія України: пам'ять, ідентичність, медіа» він зазначає: «Медіа — це основний канал комунікації, який не лише передає інформацію про події, але й формує ставлення до них, впливає на громадське усвідомлення історії» [224, с. 75].

У цьому контексті медіа не просто відображають історичні події, але й активно їх інтерпретують, задаючи тон національним і міжнародним дискусіям. В Україні питання історичної пам'яті особливо актуальні, адже такі теми національної історії, як: Голодомор, Степана Бандеру та українсько-польські депортаційні процеси — є не лише об'єктами наукових досліджень, але й основою для суспільних дискусій, інтерпретацій та політичних дебатів, а тому їх висвітлення в медіа має кілька важливих аспектів.

По-перше, найголовнішим аспектом є формування національної ідентичності. Публікації в медіа допомагають визначити, як нація сприймає себе через історичні події та постаті. Висвітлення знакових моментів історії України, таких, як: боротьба за незалежність, трагедії минулого та героїчні моменти — дає змогу суспільству сформуванати своє уявлення про власне минуле, а отже, і про своє місце в світі. Медіа допомагають вибудовувати єдиний історичний наратив, що сприяє згуртованості та відчуттю спільності серед громадян.

По-друге, медіа виконують функцію «мосту» між минулим та теперішнім. Володимир В'ятрович, український історик, публіцист та громадський діяч, у своїй праці «Історія без міфів» каже наступне: «Медіа стають не тільки комунікаційним мостом між минулим і сучасністю, а й простором для відновлення справедливості щодо подій, які мали великий вплив на долю нації. Вони стають важливими інструментами для корекції помилок і викривлень, які мали місце у радянській та пострадянській історіографії» [219 с. 123].

Висвітлюючи знакові історичні події, вони сприяють збереженню пам'яті про ці події для майбутніх поколінь. У свою чергу це відіграє ключову роль у відновленні правди про минуле, де багато визначальних етапів української історії були замовчані або спотворені під час радянської епохи. Тільки через регулярне нагадування та освітлення цих тем можна уникнути їхнього забуття і спотворення, а також допомогти наступним поколінням зрозуміти важливість тих подій у контексті їхнього власного життя. У своїй книзі «Нотатки з кухні: переписування історії» Володимир В'ятрович звертається до важливості дослідження медіадискурсу, зазначаючи, що «...українські ЗМІ стали основним полем боротьби за історичну пам'ять» [220, с. 77]. В'ятрович наголошує, що в Україні існує боротьба не лише за політичну незалежність, але й за право на правдиву інтерпретацію своєї історії: «Медіа мають важливу роль у створенні правдивої історії, оскільки саме через них суспільство отримує не лише факти, а й трактування тих чи інших подій» [220, с. 78].

По-третє, висвітлення історичних тем не обмежується лише внутрішньою політикою. В умовах глобалізованого світу важливо, щоб світова спільнота розуміла український контекст, зокрема трагедії, які пережила країна, такі як Голодомор та депортації, що не завжди були правильно інтерпретовані на міжнародній арені. Медіа відіграють важливу роль у формуванні зовнішнього іміджу України, адже через міжнародні ЗМІ інформація про національну історію

досягає світової аудиторії. Визнання Голодомору геноцидом, правильне трактування постаті Степана Бандери, а також розуміння історії українсько-польських депортаційних процесів допомагають світу краще зрозуміти мотиви і прагнення українського народу.

Крім того, говорячи про відродження національної пам'яті через дослідження історичних аспектів українських державотворчих процесів, варто зазначити, що вагоме місце у цьому питанні займає і боротьба з дезінформацією. «Радіо Свобода» є одним із найвпливовіших українських ЗМІ, яке систематично працює над викриттям дезінформації, приділяючи особливу увагу російській пропаганді, спрямованій на дискредитацію України. Це видання поєднує аналітичну журналістику, фактчекінг і глибокий аналіз інформаційного простору. Його діяльність зосереджена на викритті неправдивих тверджень, що стосуються як сучасних подій, так і історичних аспектів. Важливою складовою роботи видання є розвінчання фейків, які активно поширюються у зв'язку з російською агресією. У цьому контексті видання приділяє увагу темам, що мають стратегічне значення для України, таким як війна на сході, анексія Криму, постать Степана Бандери та геноцид українського народу під час Голодомору.

Особливою рисою видання «Радіо Свобода» є створення спеціальних проєктів, таких як «Донбас.Реалії» та «Крим.Реалії», які зосереджені на висвітленні ситуації в регіонах, де інформаційна війна є найбільш активною. Видання аналізує тенденції дезінформації, надає експертні оцінки й оприлюднює детальні матеріали про те, як фейки впливають на громадську думку. Зокрема, матеріали часто включають спростування міфів про «нацистський» характер українського опору, які поширює російська пропаганда, та розкривають правду про сучасну боротьбу України за незалежність. Ця системна діяльність робить його ключовим гравцем у боротьбі з дезінформацією, як у національному, так і в міжнародному інформаційному просторі.

Активну роль у боротьбі з дезінформацією також веде «Історична правда», яке активно протидіє створенням історичних фейків. Видання фокусується на розвінчанні фальсифікацій і маніпуляцій, пов'язаних із минулим України, що є важливою складовою інформаційної війни. Значна частина матеріалів видання присвячена викриттю неправдивих тверджень про Голодомор, українсько-польські депортації, діяльність Української повстанської армії та постаті Степана Бандери. «Історична правда» часто звертається до думок істориків та експертів, щоб забезпечити об'єктивність та глибину аналізу, до того ж, авторами багатьох матеріалів є не лише журналісти, а й історики, дослідники історії спецслужб, вчені та інші експерти в історичній тематиці.

Особливу увагу видання приділяє й боротьбі з російськими наративами, які спотворюють українську історію з метою посіяти розкол у суспільстві та дискредитувати ідею української незалежності. Наприклад, у матеріалах про Голодомор «Історична правда» наголошує на визнанні цього злочину як геноциду та розвінчує твердження, що применшують масштаби трагедії або знімають відповідальність із радянського керівництва [29], [47]. Видання також досліджує взаємозв'язок історичних міфів і сучасної пропаганди, показуючи, як маніпуляції минулим можуть впливати на теперішні політичні процеси [30], [49].

Таким чином, «Радіо Свобода» та «Історична правда» є провідними ЗМІ у боротьбі з дезінформацією, хоча їхній підхід і спеціалізація відрізняються. Перше видання робить акцент на широкій тематиці — від сучасних воєнних реалій до розвінчання історичних фейків, тоді як друге зосереджене на аналітичному опрацюванні історичних питань. Обидва медіа відіграють важливу роль у формуванні стійкого інформаційного простору, сприяючи збереженню правди як про минуле, так і про сучасність України.

В умовах гібридних воєн, зокрема інформаційних, що супроводжуються рядом негативних явищ — маніпуляції, інформаційно-психологічних операції,

фільтраційні бульбашки, «викид» інформації тощо, — що активно використовуються як з боку зовнішніх, так і внутрішніх акторів, медіа мають критичне значення для забезпечення збалансованої інформації про ті чи інші історичні події. Спотворення історії, навмисне замовчування або маніпулювання фактами можуть призвести до втрати колективної пам'яті, що, в свою чергу, ослаблює національну згуртованість і громадянську свідомість.

Медіа, публікуючи зважені та об'єктивні матеріали, здатні протидіяти маніпуляціям та зміцнювати інформаційну стійкість країни, що в свою чергу, в періоди війни стабілізує національну безпеку. У серії праць, присвячених російсько-українській війні, Сергій Плохій в книзі «Російсько-українська війна: повернення історії» наголошує: «Війна між Україною та Росією є не тільки політичною та військовою, а й історичною війною, в якій медіа відіграють роль не просто носіїв інформації, а й активних учасників боротьби за правду про минуле» [225, с. 14]. За словами Плохія, «...історія, яка пишеться сьогодні в медіа, не просто відображає події, але активно їх інтерпретує, визначаючи, як будуть сприйматися ці події майбутніми поколіннями» [225, с. 15].

В умовах сучасних викликів і загроз, медіа виконують роль важливого інструменту для збереження національної пам'яті, формування громадянської свідомості та підвищення рівня історичної обізнаності. Оскільки теми Голодомору, постаті Степана Бандери та українсько-польських депортаційних процесів є фундаментальними для розуміння національної ідентичності України, саме вони були обрані для проведення нашого моніторингу.

РОЗДІЛ 2. ЗМІ ТА КЛЮЧОВІ НАРАТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вибір п'яти конкретних медіа для дослідження — «Обозреватель», «Цензор.нет», «Радіо Свобода», «Українська Правда» та «Історична Правда», — не випадковий і базується на кількох важливих критеріях, що дозволяють отримати репрезентативну картину висвітлення історичних подій.

1. Широка аудиторія та впливовість

Обрані медіа, такі як «Обозреватель», «Цензор.нет», «Радіо Свобода», «Українська Правда» та «Історична Правда», займають значне місце серед українських ЗМІ і мають широку аудиторію. Вони є одними з найбільш відвідуваних і авторитетних джерел інформації, що дозволяє їм істотно впливати на громадську думку. Про це свідчить Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа [223].

Зокрема, «Українська Правда» і «Обозреватель» популярні серед політично активної аудиторії, зокрема серед тих, хто активно слідкує за новинами політичного та економічного характеру. Ці медіа зосереджуються на висвітленні важливих внутрішніх та зовнішніх політичних процесів, таких як реформи, антикорупційна боротьба і євроінтеграція. «Цензор.нет» має популярність серед читачів, які цікавляться новинами на політичну та соціальну тематику, часто з акцентом на актуальні проблеми безпеки та воєнні дії.

«Радіо Свобода» є важливим інформаційним ресурсом не тільки для українців в Україні, а й для діаспори, пропонуючи аналіз сучасних політичних подій в Україні та світі. Це видання відоме своїм глобальним підходом, висвітлюючи питання, що стосуються міжнародної політики, прав людини та демократії, а також надає платформу для думок про національну ідентичність та незалежність України на міжнародній арені.

«Історична Правда», як спеціалізоване видання, має свою цінність у висвітленні історичних тем, що мають пряме відношення до формування національної ідентичності України. Зокрема, воно активно працює над інтерпретацією історичних подій, таких як Голодомор, війна за незалежність, репресії, сприяючи формуванню колективної пам'яті у суспільстві.

2. Політична та історична значущість

Обрані медіа мають суттєвий вплив на формування політичних та історичних наративів в Україні, активно залучаючи експертів, істориків і публічних діячів до дискусій про національну пам'ять та ідентичність. «Історична Правда» спеціалізується на глибокому аналізі ключових історичних подій, таких як Голодомор, репресії та інші трагічні етапи української історії, що допомагає розвивати національну самосвідомість і краще розуміти вплив минулого на сьогодення. Видання дає можливість ознайомитись з різними точками зору щодо того, як ці події формують сучасні політичні процеси в Україні.

«Радіо Свобода» відіграє важливу роль у висвітленні міжнародних зусиль щодо визнання таких історичних трагедій, як Голодомор, зокрема через дипломатичні ініціативи та міжнародні кампанії. Цей аспект підкреслює важливість медіа в контексті не лише українських, а й міжнародних дискусій, що сприяють формуванню глобального наративу про історичну справедливість.

«Цензор.нет» та «Обозреватель» акцентують на актуальній політичній боротьбі за визнання Голодомору як геноциду, підкреслюючи важливість цього питання у контексті боротьби України за визнання своїх історичних травм на міжнародному рівні. Вони активно формують наратив про необхідність відновлення справедливості через міжнародне визнання цієї трагедії, що є невід'ємною частиною процесу зміцнення національної ідентичності та пам'яті про важливі історичні події.

3. Підхід до історичних тем і національної ідентичності

Медіа, такі як «Історична Правда» і «Радіо Свобода», активно працюють із важливими аспектами національної пам'яті та ідентичності, часто публікують матеріали, що стосуються трагічних сторінок української історії, зокрема Голодомору, репресій, боротьби за незалежність. Вони пропонують різні точки зору на ці події, що дозволяє отримати різноманітні інтерпретації щодо історичних фактів і їхнього значення для сучасної національної ідентичності. Наприклад, «Історична Правда» детально розглядає причини та наслідки Голодомору, і містить окремий розділ на цю тему, акцентуючи увагу на визнанні цієї трагедії як геноциду українського народу, а також на ролі Росії в його запереченні.

Видання «Радіо Свобода», у свою чергу, часто висвітлює міжнародні ініціативи з визнання Голодомору геноцидом, публікує статті, які аналізують не лише історичні, але й політичні аспекти цієї теми. Водночас «Цензор.нет» та «Обозреватель» акцентують увагу на сучасній політичній боротьбі за визнання Голодомору, підкреслюючи важливість цього питання в контексті української боротьби за незалежність та національну пам'ять. Це дозволяє сформувати образ Голодомору не лише як трагічної історичної події, але й як важливого елемента в сучасному дискурсі про національну ідентичність та боротьбу за правду.

4. Різноманітність форматів та підходів

Медіа представляють різні формати інформаційного контенту, які були обрані для дослідження, представляють різні формати інформаційного контенту, що дозволяють не тільки донести факти, а й працювати з емоційною складовою, політичним контекстом і інтерпретаціями історії, що є важливими для формування колективної пам'яті і національної ідентичності: новини, аналітичні матеріали, інтерв'ю, історичні розвідки, публіцистичні статті. Це дозволяє здійснити більш глибоке і комплексне дослідження, охопивши різні аспекти висвітлення тем. Аналіз статей, репортажів, інтерв'ю і спеціальних публікацій дозволяє побачити

не лише формальні наративи, а й звертати увагу на емоційну складову, яка може визначати ставлення до цієї історичної фігури в різних контекстах. Наприклад, інтерв'ю з експертами чи істориками надають інтерпретації певних подій, і впливають на сприйняття їх громадськістю через поєднання особистих поглядів з науковим підходом. Водночас, публіцистичні статті працюють з емоційною складовою і тим, як історія використовується для актуальних політичних та соціальних дебатів. Така різноманітність форматів дозволяє виявити не тільки «офіційні» наративи, а й альтернативні точки зору, що також є важливими для комплексного аналізу (*див. ДОДАТОК 1*).

РОЗДІЛ 3. ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ФОКУСІ ЗМІ

Постать Степана Бандери завжди була однією з найбільш суперечливих у сучасній українській історії. Протягом останніх років, його образ пережив значні зміни, які безпосередньо відображають процеси політичних і соціальних трансформацій в Україні. Погляди на Бандеру змінювались в залежності від політичної ситуації, зовнішніх викликів та суспільної мобілізації, і це й не дивно, адже біографія Степана, одна з найпомітніших та водночас найсуперечливіших в історії України ХХ століття. Його ім'я стало символом боротьби за незалежність, але водночас викликає численні спори щодо його методів і ідеологічних поглядів.

Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів, що на території сучасної Івано-Франківщини. Вже в молодому віці він приєднався до українського націоналістичного руху, що в умовах міжвоєнної Європи вимагав боротьби за самостійність України, її визволення від польського та радянського гніту.

Степан Бандера став ключовою фігурою в українському визвольному русі, і його боротьба за незалежність у 1930-х і 1940-х роках є важливою частиною національної історії. Проте національна свідомість України відображає неоднозначне ставлення до нього, і цей образ змінюється залежно від політичних і соціальних умов. Як зазначає Петро Кралюк, «Історія національних героїв, таких як Степан Бандера, не повинна розглядатися лише через призму політичних чи ідеологічних аспектів. Вона є невід'ємною частиною ширшого процесу формування національної самосвідомості, що відбувається не лише в умовах боротьби за територіальну незалежність, але й через глибоке осмислення власної ідентичності» [222, с. 45].

Особливо визначальним моментом у його житті стала 1941 рік, коли він став одним із організаторів проголошення незалежності України під час німецької окупації, що в свою чергу призвело до конфлікту з нацистами і ув'язнення

Бандери в концентраційних таборах. Після закінчення Другої світової війни Бандера продовжував боротьбу за незалежність у вигнанні, зокрема в Німеччині, а пізніше в Канаді, де і загинув від руки радянського спецслужбиста в 1959 році.

Протягом десятиліть після його смерті постать Бандери була предметом маніпуляцій, зокрема в радянській пропаганді, де його образ використовувався як символ «фашизму» і «ворога народу». Водночас, як зазначає Кралюк, «Ідеї, що народжуються у медіа, здатні трансформувати сприйняття таких фігур, як Бандера. ЗМІ не тільки інформують, а й створюють контексти, в яких ці постаті набувають нових значень. Так, постать Бандери сьогодні стала символом спротиву, водночас вона залишається однією з найбільш поляризуючих фігур в українському суспільстві» [222, с. 45]. Медіа в Україні, зокрема після проголошення незалежності, відіграли важливу роль у переосмисленні його спадщини, поступово змінюючи його образ з «врага» на «героя національної боротьби». Особливо після 2014 року, коли російська агресія знову поставила питання національної єдності, Бандера став символом спротиву та боротьби за незалежність.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року, образ Степана Бандери знову опинився в центрі уваги. Як підкреслює Кралюк, «У часи війни, коли нація об'єднується навколо спільної мети, образи героїв минулого набувають нового життя. Бандера, як і інші діячі, чия боротьба була спрямована на відновлення незалежності, стає ключовим елементом у формуванні національної єдності» [222, с. 45]. У медіа його образ став однозначно позитивним символом національної боротьби, що відповідає новому контексту війни за незалежність. Однак цей образ не позбавлений суперечностей, адже, як зазначає Кралюк, «Незалежно від того, як ми сприймаємо Степана Бандеру, його фігура не може бути позбавлена контрверсій і суперечок. Це є невід'ємною частиною його місця в історії України, що відображається також і в медіа, які створюють певні

наративи щодо його ролі та спадщини» [222, с. 45]. ЗМІ продовжують формувати цей образ, надаючи йому нових значень у залежності від політичних реалій і потреб суспільства.

Постать Степана Бандери в українських медіа є багатогранною і суперечливою. З одного боку, Бандера виступає як символ національної гідності і боротьби за незалежність, з іншого — його образ часто піддається критиці або маніпуляціям, як всередині країни, так і на міжнародній арені. Медійне представлення Бандери, особливо після 2014 року, стало важливим фактором, що впливає на формування національної ідентичності українців в умовах сучасних викликів, таких як війна з Росією та глобальні геополітичні зміни.

У цій частині роботи ми розглянемо, як українські ЗМІ висвітлювали постать Степана Бандери в період з 24 лютого 2021 року по 24 лютого 2023 року (*див. ДОДАТОК 2*).

Кількісні дані моніторингу:

2021 рік: 29 матеріалів

2022 рік: 32 матеріали

2023 рік: 17 матеріалів

Загалом за обраний період опублікували 78 матеріалів

Наразі можна констатувати, що в період 2021-2022 років спостерігався значний зріст інтересу до постаті Бандери, особливо після початку війни, коли його роль як символу опору набула ще більшої актуальності. Однак у 2023 році відзначається незначне зниження кількості матеріалів, що може свідчити про певне насичення дискурсу.

До початку повномасштабного вторгнення постать Степана Бандери в українських ЗМІ зазнавала значних суперечностей. Бандера залишався об'єктом як захисту, так і критики в контексті його участі в політичних і військових процесах

20 століття. Висвітлення його діяльності часто залежало від політичної належності медіа і того, яким чином вони трактували історію боротьби за українську незалежність. Як зазначає Володимир В'ятрович у своїй книзі «Нотатки з кухні: переписування історії», образ Бандери до 2022 року в Україні був суперечливим. Бандера був для багатьох символом боротьби за незалежність, але його зв'язки з нацистською Німеччиною і ставлення до національних меншин все ще викликали резонанс. «Медіа відображали це в контексті історичних міфів і політичних маніпуляцій» [220, с. 104].

На тлі періоду 2021 року постать Бандери продовжувала асоціюватися з символом боротьби за незалежність, однак ЗМІ обережно підходили до представлення його особистої діяльності, особливо в контексті його відносин з нацистською Німеччиною та трагедії національних меншин, зокрема поляків, саме тому, найбільш поширеними матеріалами були соціопитування та рейтинги [106, 144, 198]. Як зауважує історик Петро Кралюк у книзі «Сильні та самотні», період становлення української ідентичності, в тому числі через образи національних героїв, супроводжувався прагненням відновити справжню національну пам'ять. Водночас, Кралюк звертає увагу на те, що це не є простим і однозначним процесом: «Образ Бандери в українському суспільстві перебував у постійній зміні — він міг бути або героєм, або радикалом в залежності від соціально-політичної ситуації» [222 с. 124].

Під впливом політичних та історичних суперечностей у суспільстві медіа все ще не прагнули створювати однозначні наративи, хоча подекуди вже були перші спроби визначення Степана Бандери як героя нашої держави. Це можна спостерігати в матеріалах, де мова йшла про повернення звання Героя України, перейменування вулиць чи стадіонів [91, 92, 94, 130].

Як зазначає Сергій Плохій в книзі «Російсько-українська війна: повернення історії»: «Із початком війни образ Бандери в українському медіапросторі

змінюється. Від фігури, що викликала суперечки, він перетворюється на символ боротьби за незалежність і героїзм» [225, с. 184]. Це відображало загальну зміну в громадському сприйнятті Бандери, його національну значущість та роль у контексті сучасної війни.

Протягом цього періоду ЗМІ намагалися балансувати між прославленням його боротьби та одночасним визнанням його суперечливої історії. Бандера був постаттю, яка постійно викликала полеміку серед національних політичних сил, що впливало на подання його в медіа [122, 142, 185]. Це видно в тому, як ЗМІ давали інтерпретації його постаті залежно від політичного контексту, іноді підкреслюючи його боротьбу за незалежність, а іноді фокусуючи увагу на радикальних методах боротьби.

З початком повномасштабного вторгнення росії постать Степана Бандери в медіа зазнала значних змін. З огляду на нові виклики, пов'язані з війною, його образ став ще більш позитивним і символічним. Бандера перестав бути лише суперечливою історичною фігурою, а став об'єктом поклоніння і героїзації в контексті сучасної боротьби за незалежність України. Після 24 лютого 2022 року в умовах російської збройної агресії Бандера став символом опору та боротьби за територіальну цілісність України.

ЗМІ, зокрема видання «Цензор.нет», «Українська Правда» і «Радіо Свобода», активно висвітлювали його образ як символ національної гідності та боротьби за незалежність. Як зазначає Ярослав Грицак, «У часи війни постать Бандери перетворюється на символ, який українці використовують для боротьби проти зовнішньої агресії, але з погляду формування національної ідентичності він набуває значення радше як моральний орієнтир, а не тільки герой війни» [221, с. 152].

Його фігура почала асоціюватися з національним героїзмом, особливо в контексті війни з росією, де мова йшла про протистояння загрозі з боку агресора.

У медіа почала активно формуватись наратив, який акцентує увагу на ролі Бандери в історії боротьби за незалежність України, оминаючи складні аспекти його спадщини [73, 87, 154].

Зокрема, з початком війни Бандера став тим символом, який українці використовують для боротьби з російським агресором. Його ім'я стало не лише частиною національної пам'яті, але й одним з найбільш впізнаваних символів незламності та опору. Це стало важливим етапом для формування єдиного національного фронту під час війни.

Крім того, у перші місяці війни, коли була мобілізація суспільних ресурсів, включаючи медіа, ми спостерігали таке явище, коли постать Степана Бандери використовувалась для активних закликів до національного єднання. Його образ був пов'язаний з ідеалами боротьби за незалежність і свободу, що дозволило «переписати» його роль у громадській свідомості в позитивному ключі.

Однак, важливо зазначити, що в умовах війни образ Бандери став активно використовуватись для легітимації національної ідентичності, що, на думку історика Петра Кралюка, є необхідним кроком для подолання соціальних і політичних розбіжностей в Україні [225, с. 125]. «Медіа стали не лише промоутерами його образу, але й основними платформами для рефлексії над національними цінностями і символами», — підкреслює він у своїй роботі «Сильні та одинокі» [225, с. 125]. У своїй праці він також зазначає, що Бандера, як одна з ключових фігур української національної історії, став символом відновлення незалежності, навіть попри те, що його політичні погляди і методи боротьби завжди були контроверсійними.

Про це свідчить також, один із матеріалів видання «Історична правда», опублікований у 2023 році, «Бандера і євреї» [10], у якому автор Юрій Юзич (історик), висвітлює постать Степана Бандери через призму суперечливих оцінок — з одного боку, його діяльність ставиться в контекст боротьби за незалежність

України, з іншого — підкреслюється його радикалізм його політичної стратегії. Використання емоційно забарвлених термінів, контекстуальних посилань на історичні події, риторичних стратегій дає можливість маніпулювати сприйняттям постаті Бандери в залежності від того, чи ставимо ми його в контекст боротьби за національну незалежність, чи підкреслюємо його радикалізм і співпрацю з тоталітарними режимами. Метою такого підходу є демонстрація того, як одна і та ж постать може бути сприйнята по-різному в залежності від ідеологічних та політичних обставин, особливо, в контексті антирадянської боротьби та виступів проти окупаційних режимів, як нацистського, так і радянського. Проте, в підсумку, автор чітко виокреслює те, що Бандера став частиною героїчного наративу про боротьбу українців за свою землю, підкреслив його значення, як сучасного символу боротьби за суверенітет України.

Важливо, що в умовах російської агресії стали активно згадувати не тільки образ Бандери як лідера, а й його діяльність в часи Другої світової війни, що дозволяло посилити національну мобілізацію та героїзацію минулого.

Ще один український історик Ярослав Грицак акцентував увагу на тому, що в умовах повномасштабної війни постать Бандери отримала нове значення — від політично суперечливої фігури до символу національної боротьби. Це стало необхідним етапом для формування національної ідентичності в умовах зовнішньої агресії [221, с. 152].

РОЗДІЛ 4. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ ДЕПОРТАЦІЙ В ФОКУСІ ЗМІ

Українсько-польські депортаційні процеси, зокрема операції виселення українців із території Польщі в період 1944–1946 років, стали однією з найтрагічніших і водночас найбільш суперечливих сторінок історії двох народів. Ці події відбувалися на тлі складної політичної ситуації після Другої світової війни, коли різні держави намагалися вирішити проблему етнічних меншин і національних територій через насильницькі переселення. Українці, що жили на територіях, які після війни опинилися в складі Польщі, стали мішенню для радикальних політичних та військових операцій, спрямованих на ліквідацію українських націоналістичних осередків і зміцнення польської монокультурної ідентичності.

Основною причиною депортацій було поєднання кількох факторів: політичного, етнічного та військового. З одного боку, це було частиною політики польського комуністичного уряду, який прагнув до стабілізації ситуації після війни, а також до ліквідації потенційних загроз з боку українських націоналістів. Польща після війни опинилася під контролем радянського режиму, і разом з Радянським Союзом почала проводити жорстоку політику щодо національних меншин, які могли бути пов'язані з українським націоналізмом.

Однією з причин для депортацій стало бажання Польщі остаточно вирішити проблему ОУН та УПА, які діяли в Західній Україні і активно боролися проти радянської та польської влади. Як зазначає Ярослав Грицак у книзі «Подолати минуле: глобальна історія України»: «Для українців депортація стала одним з найбільших ударів по національній ідентичності. Втрата рідних місць, жахливі умови переселення та катастрофічні наслідки для їхніх родин створили атмосферу тривалого страждання» [221, с. 43]. Це зокрема відноситься до ситуації, коли українці були змушені залишити свої домівки, що спричинило не лише фізичні, а

й духовні травми для цілих поколінь. Поляки ж вбачали в українцях потенційну загрозу, особливо після низки анти-польських акцій ОУН, зокрема Волинської трагедії 1943 року, що призвела до масових убивств польських селян» [221, с. 43].

Крім того, значну роль у рішенні про депортації зіграла політика переміщення кордонів, яку нав'язував Радянський Союз. Згідно з рішеннями, прийнятими на Ялтинській та Потсдамській конференціях, території, де проживали українці, а саме Галичина та Волинь, стали частиною Польщі, тоді як польські території, що знаходились на сході, відійшли до СРСР. Це спричинило необхідність «очищення» нових польських територій від українців, щоб забезпечити етнічну однорідність і уникнути подальших збройних конфліктів. Як писав Ярослав Грицак: «Для того, щоб стабілізувати ситуацію на цих територіях, потрібно було не лише ліквідувати українські націоналістичні осередки, але й змусити українців покинути свої рідні землі, щоб остаточно забезпечити польське населення в західних регіонах країни» [221, с. 124].

Після завершення Другої світової війни, з метою ліквідації націоналістичних осередків та створення польської етнічної монокультури на заході, радянська та польська влада почали реалізацію операції «Вісла», що стала кульмінацією депортацій. Операція «Вісла» (1947 р.) передбачала примусове переселення українців з територій, що межують з Чехословаччиною та Україною, до південних і південно-західних районів Польщі, які раніше були заселені польським населенням. Понад 140 000 осіб було переміщено, і їхнє житло часто знищувалося.

Про цю операцію зазначалось також у матеріалі «Якщо акція "Вісла" не злочин — що ж тоді закон?» видання «Українська правда» [217], опублікованій у 2023 році. В матеріалі висвітлюються масштаби та наслідки цієї операції, що стала однією з найбільш спірних сторінок у польсько-українських відносинах. Акцентується увага на тому, що операція «Вісла», яка тривала з квітня до липня 1947 року, мала на меті не лише переселення українців, а й фактичне знищення

їхніх осередків на території Польщі. Понад 140 тисяч осіб, здебільшого українці, були примусово виселені з рідних земель і переселені в західні та південні регіони Польщі, що зазнали змін внаслідок післявоєнного кордонного переміщення. Автори статті підкреслюють, що, хоча польський уряд на той час аргументував свою політику необхідністю забезпечення безпеки держави та боротьбою з українськими націоналістами, для багатьох українців операція стала не лише трагедією, а й символом насильницької асиміляції та втрати історичної пам'яті. Окрім того, в матеріалі йдеться про важливість визнання операції «Вісла» злочином, зокрема через факти жорстокого поводження з людьми під час виселення і порушень прав людини. Хоча на сьогодні Польща активно підтримує Україну у її боротьбі з російським агресором, тема депортацій залишається актуальною і болючою, адже навіть у контексті співпраці між державами важливо не забувати про трагічні сторінки спільної історії. Висновок матеріалу зводиться до того, що визнання операції «Вісла» злочином є важливим етапом для справжнього примирення між народами та для осмислення цих подій через призму правди, а не політичних ідеологій [217].

Про операцію «Вісла» також пише Володимир В'ятрович у своїй праці «Нотатки з кухні переписування історії», відзначаючи, що «історична пам'ять не повинна бути лише ареною для конфліктів, але й інструментом примирення, особливо коли йдеться про такі болючі сторінки, як депортації українців з Польщі» [220, с. 136]. Це свідчить про те, що хоча депортації були актом насильства, сьогодні важливо звертатися до цієї теми з прагненням до примирення, адже це необхідно для збереження стабільних і мирних відносин між двома народами.

У ході операції «Вісла» українці пережили жахливі умови, коли їх примусово виселяли з рідних місць, знищували їхні домівки, та змушували оселятися в чужих землях, часто без належних умов для життя. Це не лише

змінило демографічну карту Польщі, але й серйозно травмувало українську націю, залишивши болючі спогади на покоління вперед. Як зазначає В'ятрович, «депортація українців з польських земель стала не лише фізичним, але й духовним розривом, який позначився на багатьох поколіннях, що пережили цей процес» [220, с. 180].

Після війни, і особливо в радянські часи, тема депортацій залишалася замовчуваною і не була обговорювана в публічному просторі. Однак з моментом здобуття незалежності України в 1991 році та розпаду СРСР розпочалася нова етап вивчення цієї теми. У медіа України й Польщі почали з'являтися публікації, що ставили питання про необхідність визнання цих депортацій як частини об'єктивної історії. Як зазначає Грицак, «Міжнародні медіа та громадські ініціативи повинні прагнути до відкритого обговорення таких болючих сторінок історії, щоб допомогти загоїти рани минулого» [221, с. 408].

Період депортацій, що тривав з кінця 1944 року до 1947 року, завершився після того, як більшість українців було виселено з території Польщі. Хоча операція «Вісла» була офіційно завершена в середині 1947 року, її наслідки відчувалися ще десятиліттями, адже багато родин не змогли адаптуватися до нових умов життя, а деякі й до кінця свого життя залишались розселеними та безправними. Лише з початку 1990-х років, після падіння комуністичних режимів, почалася відкритта дискусія про ці події. Польща і Україна поступово намагалися обговорювати їх в контексті примирення і пошуку шляхів взаєморозуміння. Поступово також ставало очевидним, що визнання цих подій є важливим етапом на шляху до взаємного прощення між двома країнами.

Сучасне визнання цих депортацій як частини об'єктивної історії сприяє пошуку спільних точок дотику і створенню можливості для подальшого мирного співіснування між двома народами. Як зазначає Ярослав Грицак: «Українці, втративши свої рідні місця, стали частиною великої трагедії, яка вплинула на

багато поколінь [221, с. 408]. Визнання цього досвіду є необхідним кроком для примирення і побудови більш гармонійних відносин.

І хоча ці події й розгорнулися в середині ХХ століття, наразі, вони продовжують бути предметом гострих дискусій і полемік у публічному дискурсі, зокрема в медіа (*див. ДОДАТОК 3*).

Кількісні дані моніторингу:

2021 рік: 7 матеріалів

2022 рік: 3 матеріали

2023 рік: 2 матеріали

Загалом, за обраний період опублікували 12 матеріалів.

Українсько-польські депортації, як окрема проблематика, висвітлювались значно рідше в порівнянні з попередніми двома темами (повномасштабною війною та внутрішньополітичними питаннями). Це можна пояснити тим, що ця тема мала меншу актуальність на тлі повномасштабної війни та загострення інших проблем.

До початку повномасштабного вторгнення українсько-польські депортації були важливою, але досить делікатною темою в українському медіапросторі. Зокрема, питання, що стосувались операції «Вісла», залишалися на маргінесі публічного обговорення, оскільки політичний контекст між Україною та Польщею був більше орієнтований на співпрацю в рамках євроінтеграційних процесів і безпеки.

Як зазначає історик Ярослав Грицак, «Історична пам'ять про депортації, як операція “Вісла”, в Україні часто подавалась як акт насильства і безжалісності з боку Польщі, але в той же час мало враховувалась більш широка політична ситуація того часу. В медіа відображались скоріше емоційні реакції, ніж глибокий аналіз» [221, с. 168]. Це дає можливість зрозуміти, чому в публічному дискурсі

часто стався акцент на болісній стороні депортації, а історичні причини залишались осторонь.

Незважаючи на це, в українських ЗМІ, зокрема «Українська Правда», «Обозреватель» та «Історична Правда», іноді з'являлись статті, що торкались теми депортацій у контексті історичної пам'яті та відносин між Україною і Польщею [46, 49, 67].

Справжній фурор викликав документальний фільм «Депортація 44-46», про який неодноразово писала «Історична Правда» [2, 169]. Фільм присвячений одній з найбільш трагічних сторінок в історії України та Польщі — операції «Вісла», під час якої українців, що проживали на території Польщі, депортували в східні райони країни. Фільм детально розкриває аспекти цієї трагедії, використовуючи архівні матеріали, інтерв'ю з очевидцями та фахівцями, а також історичні документи. Однією з найбільших цінностей фільму є розповіді очевидців цієї трагедії. Вони розповідають про свої переживання та страждання, що дозволяє глибше оцінити масштаби цього процесу, та підкреслює важливість усвідомлення його впливу на націю.

Як зазначає Тарас Лазер, сценарист фільму, «важливість цієї пам'яті полягає не тільки в історичних фактах, а й у свідченнях людей, котрі пережили депортацію, і в тому, як ці спогади формують наше розуміння минулого та майбутнього» [169]. Це також підтверджує факт важливості документальних фільмів та матеріалів, що зберігають історичну правду і дають можливість розкрити правду про депортацію в особистих історіях.

Варто також згадати публікацію видання «Радіо Свобода»: «Депортація 44–46. Документальний фільм про примусове виселення українців із Польщі» [46]. У матеріалі про документальний фільм «Депортація 44–46» автор висвітлює відносини між Польщею та Україною, і розглядає їх через призму історичної травми, що виникла внаслідок примусової депортації українців із території

Польщі до радянської України після Другої світової війни. Ця депортація була частиною угоди між Польщею та СРСР, укладеної 9 вересня 1944 року в Любліні. Вона охоплювала такі українські етнічні землі, як Лемківщина, Холмщина, Надсяння, а також частини інших регіонів, що стали частиною Польщі після війни. Унаслідок цієї акції близько пів мільйона українців було змушено залишити свої рідні землі.

Тема польсько-українських відносин у контексті депортації висвітлюється через особисті історії людей, які пережили цю трагедію. Депортація стала частиною спільної політики комуністичних режимів Польщі та СРСР, спрямованої на знищення осередків українського визвольного руху та вирішення «українського питання» на польських землях. У цьому контексті, відносини між двома народами постають як складні й трагічні: з одного боку — це болюча травма для українців, які були насильно виселені, з іншого — процес, що здійснювався через офіційну угоду між двома державами.

У фільмі наводяться не лише страшні історії, коли люди були розлучені з рідними, пограбовані і виселені без компенсації, а й окремі моменти гуманності з боку поляків. Наприклад, одна з героїнь згадує, як польська банда хотіла розстріляти її з сестрою, але один із поляків став на коліна і заступився за дітей, рятуючи їх від смерті. Ці моменти додають глибини в розуміння того, як польське населення, як і українці, переживало наслідки війни і депортації.

Тема польсько-українських відносин у матеріалі показує, як ці складні історичні події залишили глибокий слід у пам'яті обох народів.

Після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року медіадискурс щодо українсько-польських депортацій зазнав значних змін. З огляду на нові виклики, пов'язані з війною, постійна підтримка Польщею України в її боротьбі з російським агресором призвела до посилення діалогу про спільне минуле та необхідність примирення між двома народами. Тема депортацій стала частиною

ширшої дискусії про історичну пам'ять, спільні цінності та об'єднання в умовах зовнішньої загрози.

Важливим є також розуміння політичних та соціальних змін в Україні та Польщі в умовах війни. Підтримка Польщею України у боротьбі з російським агресором призвела до прагнення зберегти стабільність у двосторонніх відносинах, щоб уникнути будь-яких загострень у питаннях, що стосуються історичних травм. Таким чином, медіа акцентували увагу на позитивних аспектах співпраці, гуманітарної допомоги та прийому українських біженців, що стало основним фокусом у висвітленні відносин між двома народами. Це призвело до зниження публікацій на тему депортацій, адже для медіа в умовах війни важливішими стали питання національної безпеки та єдності.

Як зазначає Володимир В'ятрович, важливо розглядати історію депортацій не лише як проблему міждержавних відносин, але й як урок для майбутніх поколінь. «Історична пам'ять не повинна бути лише ареною для конфліктів, але й інструментом примирення, особливо коли йдеться про такі болючі сторінки, як депортації українців з Польщі. Важливо не лише визнати факти депортацій, але й працювати над розумінням їхнього впливу на людей, які пережили ці трагедії, а також на наступні покоління. Історія має стати основою для формування нових, більш гуманних підходів у міжнаціональних стосунках, сприяючи розвитку довіри та взаємоповаги. Примирення не означає забуття чи ігнорування болю, а є процесом осмислення цих трагедій через призму людяності, що дозволяє не тільки відновити справедливість, але й збудувати майбутнє без повторення помилок минулого» [220, с. 133].

Таким чином, після початку повномасштабного вторгнення тема українсько-польських депортацій значною мірою відійшла на другий план у публічному дискурсі. Це пов'язано з тим, що на перший план вийшли питання безпеки, підтримки Польщею України в боротьбі з російським агресором, а також

гуманітарна допомога та прийом українських біженців. Політичний контекст змінився, і фокус перейшов на спільні цінності, співпрацю в умовах війни та необхідність примирення між двома народами.

З одного боку, в українських медіа, таких як «Історична Правда» та «Українська Правда», ще публікуються матеріали, що порушують питання історичної пам'яті та важливості осмислення спільного минулого, проте вони вже не займають такого ж значного місця, як до війни. З іншого боку, зміна акцентів у публічному обговоренні свідчить про прагнення зберігати стабільність і уникати загострення міжнаціональних суперечностей на тлі війни, фокусуючи увагу на підтримці та співпраці з Польщею. Хоча тема українсько-польських депортацій залишалась частиною історичного дискурсу, її роль в медійному просторі значно зменшилась, і зараз вона більше асоціюється з контекстом примирення та осмислення минулого, ніж із суперечками чи конфліктами.

РОЗДІЛ 5. ГОЛОДОМОР В ФОКУСІ ЗМІ

Голодомор 1932–1933 років є однією з найстрашніших і найбільш трагічних подій в історії України. Цей катастрофічний голод став наслідком рішень сталінського режиму, який через насильницьку колективізацію та інші жорстокі політичні заходи прагнув підкорити українське сільське населення і зламати національну ідентичність. Голодомор не був стихійним лихом, а саме результатом цілеспрямованої політики, яка мала на меті не лише знищення людей, але й корінне викорінення української національної свідомості, особливо серед селянства, яке залишалося на той час основою української нації.

Однією з основних причин Голодомору стало впровадження радянською владою політики колективізації, яка вимагала того, щоб всі селяни вступали до колгоспів і віддавали свої землі та худобу державі. Про це пише Ярослав Грицак у своїй книзі «Подолати минуле: глобальна історія України»: «У рамках колективізації, селяни мали не лише позбутися власного майна, а й підкоритися жорстким вимогам держави, що призводило до зростання соціальної напруги та неприязні до нових колективних господарств. Українське село, яке було надто аграрним та патріархальним, не могло швидко пристосуватися до цього насильницького процесу» [221, с. 408]. Колективізація була сприйнята як важка форма соціального і економічного гніту, яка мала руйнівні наслідки для традиційного життя селянина.

Крім того, радянський уряд, прагнучи забезпечити індустріалізацію країни, намагався забрати максимальні ресурси з сільського господарства для постачання промисловості. Для цього було встановлено нереально високі норми хлібозаготівель, що фактично означало конфіскацію усього хліба, вирощеного в Україні. Про це детально розповідає Володимир В'ятрович у своїй книзі «Нотатки з кухні: переписування історії», зауважуючи, що «...під час Голодомору 1932 року

на кожному кроці було помітно, як держава штучно завищувала норми здачі хліба, вимагаючи від селян віддати всі свої запаси, що призводило до катастрофічного дефіциту продовольства» [220, с. 528].

Наслідки цієї політики були жахливими. Протягом кількох місяців 1932 року в Україні розпочався масовий голод, який вбив мільйони людей. Особливо тяжко було в південних та центральних областях, де традиційно концентрувалося основне сільськогосподарське виробництво. Витягуючи у селян останні ресурси, радянська влада фактично позбавила їх можливості врятуватися від голоду. Як зазначає Грицак, «голод був не просто результатом несприятливих погодних умов чи неврожаю, це був механізм терору, спрямований на те, щоб змусити селянина підкоритися державі за будь-яку ціну» [221, с. 408].

Не менш важливим чинником, який підготував підґрунтя для Голодомору, було те, що сталінський режим виявляв вкрай негативне ставлення до української національної ідентичності. В Україні, яка тоді переживала період зростання національної свідомості і намагання відновити свою незалежність після революційних подій 1917 року, радянська влада вбачала загрозу. Сталін та його оточення прагнули остаточно пригнобити будь-які прояви українського націоналізму. Про це Володимир В'ятрович зазначає: «Радянська влада свідомо намагалась знищити українську націю через голод, адже саме в Україні народжувався опір, який не міг залишатися непоміченим» [220, с. 528].

Голодомор був також частиною загальної політики «класової боротьби», коли тоталітарний режим використовував голод як інструмент зламати селянський опір і здолати потенційну загрозу з боку українського націоналізму. Величезні маси українців, позбавлені можливості вирощувати чи зберігати хліб, були змушені звертатися до крайнощів, і часто в усьому цьому не було жодної гуманності з боку влади. У результаті, на той час Україна переживала жахливі

масштаби людських жертв: за різними оцінками, від 3 до 7 мільйонів людей стали жертвами Голодомору.

Завершення періоду Голодомору припало на 1933 рік, але наслідки цієї трагедії мали відголоски на десятиліття вперед. Голодомор не просто спричинив величезну кількість смертей, а й залишив після себе глибоку соціальну травму, яку зберігали не одне покоління українців. Як зазначає Ярослав Грицак, «історія Голодомору – це не лише трагічний епізод минулого, а й одна з найбільших травм, яку Україна не змогла подолати впродовж десятиліть» [221, с. 258].

Важливою частиною цієї трагедії є те, що впродовж багатьох років СРСР намагався замовчувати або спотворювати факти про Голодомор. Лише після здобуття незалежності України та розпаду СРСР, почалися дослідження цієї теми, а також формування нової національної пам'яті про ці події. Володимир В'ятрович у книзі "Нотатки з кухні 'переписування історії'" підкреслює, що «визнання Голодомору як геноциду є важливим кроком до реабілітації пам'яті жертв і необхідним етапом на шляху відновлення справедливості» [220, с. 528]. Це стало важливим кроком для визнання жертв Голодомору не лише в Україні, а й на міжнародній арені, де багато країн вже визнали ці події як геноцид українського народу.

Наразі, Голодомор висвітлюється, як одне з найбільших катастроф в історії України, що обумовлене кількістю жертв серед населення внаслідок штучно створеного радянською тоталітарною системою голодом, постійно перебував у центрі уваги як вітчизняних, так і міжнародних ЗМІ. В Україні цей трагічний період часто згадували в контексті боротьби за визнання його як геноциду українського народу. Протягом періоду з 24 лютого 2021 року по 24 лютого 2023 року медіа в Україні активно обговорювали Голодомор у різних контекстах, і це відображало не лише історичний, а й політичний аспект цієї теми. У цей час його

трактування змінювалося в залежності від зовнішніх і внутрішніх викликів, особливо після початку повномасштабної війни (див. ДОДАТОК 4).

Кількісні дані моніторингу:

2021 рік: 65 матеріалів

2022 рік: 54 матеріали

2023 рік: 9 матеріалів

Загалом за обраний період опублікували 128 матеріалів

Аналізуючи дані з таблиці, ми бачимо, що протягом 2021-2022 років медіа активно висвітлювали тему Голодомору, проте з 2023 року кількість публікацій значно зменшилася. Це пов'язано із зміщенням акцентів на нові події та потребу в мобілізації суспільства під час війни, і малим охопленням часового проміжку.

До початку повномасштабного вторгнення росії в лютому 2022 року медіа активно обговорювали Голодомор в контексті національної пам'яті та міжнародного визнання. Більшість медіа в Україні, зокрема, «Українська Правда», «Цензор.нет», «Історична Правда», висвітлювали Голодомор як геноцид, звертаючи увагу на жахливі наслідки колективізації та сталінської політики. Це ставало важливою частиною національного нарративу, в якому особливо акцентувалася боротьба за визнання Голодомору на міжнародному рівні, зокрема в Організації Об'єднаних Націй та в інших країнах, які ще не визнали його геноцидом. Наприклад, визнання голодомору Болгарією [14], Ірландією [20], Італією [71], та іншими державами [72, 101, 102, 111, 112, 113, 114].

Протягом цього періоду у медіа також активно обговорювали дискусії щодо визнання Голодомору в Україні як тодішньої державної політики геноциду та відповідальності радянської влади. Медіа висвітлювали підсумки щорічних заходів, присвячених пам'яті жертв Голодомору, організованих на урядовому рівні, і активно наголошували на важливості цього питання для формування

національної ідентичності, наприклад виставка про Голодомор у Празі [190], або вшанування пам'яті жертв Голодомору в Києві [18] та інші [111, 112, 113, 177].

В свою чергу у 2021 році Світовий конгрес українців створив глобальну Мережу нащадків жертв Голодомору 1932–33 років, направлену на об'єднання тих, хто вижив під час Голодомору. На сайті Радіо Свобода було опубліковано чималу кількість відеоматеріалів з унікальними історіями очевидців [81, 82, 83, 84].

Українські масмедіа 2021 року активно використовували міжнародні звіти та власні дослідження, щоб підтримати аргументацію про геноцидний характер Голодомору [201], [202]. Водночас, хоча тематика цього трагічного періоду була важливою в національній пам'яті, на практиці не завжди виступала як головна в політичних дискурсах, за винятком офіційних святкувань та заходів до Дня пам'яті жертв Голодомору.

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, медіа значно змінили акценти в висвітленні Голодомору. Зважаючи на дії російської федерації, яка повторно стала для України основним зовнішнім ворогом, Голодомор почав сприйматися не лише як національна трагедія, а й як одна з найяскравіших ілюстрацій «справжнього обличчя» російської політики, спрямованого проти українського народу і як наслідок спроби чинення геноциду. Це стало особливо очевидно на тлі збройної агресії росії в 2022 році, коли розпочалась активна кампанія з розпізнавання росії як країни, що вчиняє геноцид, яскраво прослідкувати це можна в матеріалах «Від Голодомору до Холодомору: дослідники геноцидів доводять, що Путін, як і Сталін, хоче знищити українців» [23], «Геноцид українського народу сьогодні – це повторення Голодомору» [30], «Геноцидна риторика щодо українців: до чого закликають російські політики та медіа» [31], та інші [33, 38, 58].

ЗМІ стали акцентувати увагу на паралелях між геноцидом 1930-х років та сучасними злочинами росії. Зокрема, медіа почали активно обговорювати політику кремлівського режиму щодо насильницького знищення української національної ідентичності, що в рамках війни можна трактувати як продовження історичного процесу. Висвітлювалися теми, які нагадували про масштаб гуманітарних катастроф як на Сході України, так і на тимчасово окупованих територіях [33, 38, 58].

Медіа також стали більше приділяти увагу міжнародному визнанню Голодомору як геноциду, підкреслюючи, що такі питання є важливими для встановлення історичної справедливості та для створення міжнародного консенсусу щодо злочинів проти українського народу. Одним із важливих елементів стали також публікації щодо підтримки цієї позиції з боку міжнародних організацій та лідерів інших країн [57, 59, 67].

Одним із значних трендів у медіа стало підсилення зв'язку між Голодомором і сучасними російськими злочинами проти українського народу. З початком повномасштабної війни російська агресія знову стала прямим спадкоємцем сталінської політики геноциду. Багато ЗМІ акцентували увагу на тому, що за стратегією і методами знищення українського народу в обох випадках прослідковується одна і та сама мета — стирання української ідентичності та придушення будь-яких спроб незалежності [33, 68, 75].

Окрему увагу варто звернути на матеріал видання «Радіо Свобода»: «Геноцид українського народу сьогодні – це повторення Голодомору» [30], у якому авторка розкриває тему Голодомору, через історію своєї бабусі, яка пройшла цей шлях особисто. Тема Голодомору у тексті висвітлюється як трагедія, що визначила долю цілих поколінь українців. Авторка звертає увагу на те, що її бабуся Ліда, яка пережила дитинство в умовах Голодомору, ніколи не говорила про ці важкі роки, і сама вона не хотіла запитувати про них, щоб не турбувати її

спогадами. Однак від матері авторки вона дізналася про жахи того часу. Голодомор для бабусі був не лише фізичним випробуванням, але й частиною більшої трагедії — планом тоталітарного режиму Сталіна, який свідомо влаштував голод, щоб знищити українців як націю. Авторка підкреслює, що на той момент українці не знали, що цей голод був штучно організований з метою знищення українського народу, і лише зараз, з історичної перспективи, можна зрозуміти, що це був акт геноциду.

Паралель між Голодомором і сучасною війною Росії проти України розкривається через образи жорстокості та насильства, які повторюються знову й знову в історії. Сталін, як і сьогодні Путін, маніпулював реальністю, намагаючись переконати світ і власних громадян, що їхні жорстокі дії мають "добро" на меті. Голодомор був описаний як частина індустріалізації і «добробуту» країни, тоді як війна Росії проти України теж подається як «операція з захисту братнього народу». Однак реальність була зовсім іншою: голод не був наслідком неврожаю, а навмисним знищенням мільйонів людей, а сьогоднішня війна — це агресія, спрямована на знищення українського суверенітету і геноцид мирного населення.

Авторка звертає увагу на те, що, хоча в 1930-ті роки люди не знали, що голод був частиною спланованого геноциду, сьогодні, коли Росія веде війну в Україні, ми маємо чітке розуміння того, що відбувається. Між двома цими подіями є схожість у тому, як державні органи і влада намагаються прикрити свої злочини, заперечуючи факти і перекручуючи реальність. Матеріал акцентує увагу на тому, що геноцид через глобальну змову влади продовжується, і українці, як і раніше, борються за свою незалежність, відстоюючи право на існування, свободу і справедливість. Про це зазначав й Ярослав Грицак: «Голодомор не був лише трагедією національного масштабу. Це був системний злочин проти людяності, з цілями, які виходили за межі економічних помилок. Це був акт національного терору, організований радянським режимом» [221 с. 128].

Протягом періоду з 24 лютого 2021 року по 24 лютого 2023 року, висвітлення Голодомору в українських виданнях значно змінилося: від збереження певної дистанції та обережного підходу до цієї теми до активного її використання в контексті сучасної російської агресії. Голодомор перетворився на один з основних символів боротьби України за свою незалежність, що безпосередньо пов'язано з актуальними викликами, з якими країна стикалася під час війни. Медіа активно використовували цю тему для підкреслення історичної справедливості і для зміцнення національної ідентичності в умовах зовнішньої загрози [111, 112, 113, 177].

РОЗДІЛ 6. РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧІ ОРІЄНТАЦІЇ ДОСЛІДЖУВАНИХ ЗМІ

Ознайомлення із редакційною політикою медіа, що висвітлюють історичні події, є важливим інструментом для розуміння того, як сучасні суспільства осмислюють своє минуле, а також формують національну пам'ять. Особливо це актуально для нашої країни, де історичні події, як Голодомор, депортації, та інші трагічні моменти, мають величезне значення для формування національної ідентичності та суспільної свідомості. Висвітлення цих подій в українських ЗМІ, зокрема перед та після повномасштабного вторгнення Росії, зазнає впливу як глобальних, так і локальних факторів, серед яких ключову роль відіграє редакційна політика та політичні орієнтації медіа.

Редакційна політика є основою для того, як інформація формується та транслюється у медіапросторі. Вона визначає, які теми будуть обрані для обговорення, які події — висвітлені, а які — замовчуватимуться або зображуватимуться під певним кутом. Це особливо важливо у випадку з такими чутливими темами, як депортації, Голодомор чи постаті, пов'язані з національними символами та боротьбою за незалежність. Врахування редакційної політики дозволяє не лише зрозуміти, як кожне медіа трактує історичні факти, а й допомагає визначити, як ці трактування можуть впливати на суспільну думку, зокрема в умовах війни, коли інформація стає не просто інструментом інформування, а й засобом політичного впливу.

Політичні орієнтації ЗМІ також є важливим елементом для розуміння їхньої ролі в медіапросторі. Медіа, як правило, не є політично нейтральними — вони часто підтримують певні політичні сили, і це має прямий вплив на те, як подаються історичні події та як ці події оцінюються в контексті сучасної політичної ситуації. Наприклад, в умовах війни, де питання національної

ідентичності, патріотизму і минулих трагедій стають особливо актуальними, редакційна політика, яка сприяє певній політичній орієнтації, може визначати, які акценти робитимуться на різних сторінках історії.

У цьому контексті моніторинг українських ЗМІ, що охоплюють теми історичної пам'яті, зокрема Голодомору та депортацій, дозволяє глибше зрозуміти не тільки ставлення до цих подій, а й їхній вплив на формування громадської свідомості в умовах сучасних політичних викликів. Аналізуючи, як різні медіа висвітлюють ці історичні теми, можна краще усвідомити, як вони взаємодіють з політичними процесами, а також оцінити, як ці процеси можуть формувати національну пам'ять і впливати на сприйняття української історії як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Саме тому, у цьому розділі ми проаналізували основні аспекти редакційної політики та політичної орієнтації обраних нами українських медіа, таких як «Українська правда», «Історична правда», «Обозреватель», «Цензор.нет» і «Радіо Свобода». Вивчення редакційних ліній цих ЗМІ дозволяє зрозуміти, як вони висвітлюють знакові події історії України до і після повномасштабного вторгнення Росії, а також як їхня політична орієнтація впливає на інтерпретацію цих подій.

1. Українська правда (УП)

«Українська правда» була заснована Георгієм Гонгадзе у 2000 році і швидко здобула популярність завдяки своїй антикорупційній позиції та об'єктивності в висвітленні політичних подій. Після смерті Гонгадзе редакцію очолила Олена Притула, а пізніше Світлана Мусаєва-Боровик. Відоме видання активно брало участь у висвітленні Помаранчевої революції та Революції Гідності, а також викривало корупційні схеми на всіх рівнях влади.

Редакційна політика УП орієнтується на підтримку демократичних цінностей, свободи слова та боротьбу з корупцією. Вона займає незалежну

позицію від політичних партій, проте активно підтримує європейську орієнтацію України, зокрема на тлі війни з Росією. Вебсайт також регулярно публікує аналітичні матеріали, що детально аналізують політичні події в країні.

2. Обозреватель

«Обозреватель» — це один з найбільших новинних сайтів України, відомий своєю орієнтацією на резонансні соціальні та політичні події. Більшою частиною контенту на цьому сайті є короткі новини, блоги та скандальні матеріали. Мовна політика видання є двомовною — з домінуванням російської мови, але також є й українська версія сайту.

Політична орієнтація видання має схильність до підтримки проєвропейських поглядів, але іноді висвітлення подій має більш комерційний та емоційний характер. Видання ставить акцент на популярність своїх матеріалів, що часом призводить до порушень журналістських стандартів. Це видання активно бере участь у різних політичних кампаніях, а також розвиває власний інтернет-телеканал, що дозволяє йому мати значний вплив на масову аудиторію.

3. Цензор.нет

«Цензор.нет» — медіа, засноване Юрієм Бутусовим, яке зосереджене на політичних та соціальних новинах, багато уваги приділяючи військовим подіям, Революції Гідності, війні на Донбасі та корупційним скандалам. Вебсайт відомий своїми емоційними публікаціями та активним використанням авторських блогів і форумів для залучення читачів до обговорення актуальних тем. Політична орієнтація видання в основному є критичною щодо нинішньої влади, особливо в контексті боротьби з корупцією та недосконалістю реформ. Водночас видання часто стає платформою для публікацій ветеранів війни, що додає йому специфічної аудиторії.

Редакційна політика «Цензор.нет» відзначається незалежністю та інколи радикальністю в своїй критиці державних інституцій. Видання активно підтримує

національний суверенітет України і є одним із основних голосів у висвітленні російської агресії, зокрема війни на Донбасі.

4. Радіо Свобода

«Радіо Свобода» (Radio Free Europe/Radio Liberty) — міжнародне медіа, фінансоване урядом США через гранти. Його українська редакція існує з 1954 року і має довгу історію боротьби за свободу преси та демократичні цінності. Радіо Свобода відоме своїм критичним підходом до авторитарних режимів, а також своєю орієнтацією на пропаганду прав людини та демократії. В Україні служба активно висвітлює події, пов'язані з російською агресією, а також ситуацію в суспільстві та політиці України.

Редакційна політика «Радіо Свобода» є незалежною та відстоює принципи об'єктивності й свободи слова. Водночас політична орієнтація медіа виразно антиавторитарна, і це проявляється у підтримці демократичних процесів в Україні та на пострадянському просторі. Медіа активно підтримує прозорість і боротьбу з корупцією, особливо в умовах гібридної війни з Росією.

5. Історична правда

«Історична правда» — це спеціалізоване онлайн-видання, яке зосереджене на висвітленні історичних подій, зокрема періодів, пов'язаних з українською історією ХХ століття. Вебсайт активно публікує аналітичні матеріали та інтерв'ю з істориками, дослідження та розслідування. Під час війни 2022 року Історична правда значно активізувала свою роботу, висвітлюючи історичні паралелі між Голодомором, радянським терором і сучасною агресією Росії. Видавництво належить до лінії медіа, що активно підтримують національну ідентичність та суверенітет України.

Редакційна політика видання орієнтується на об'єктивне та глибоке дослідження фактів, без спрощених і маніпулятивних підходів. Видання займає патріотичну позицію і підтримує євроатлантичний курс України, активно

підтримуючи меморіалізацію жертв тоталітарних режимів, зокрема Голодомору та політичних репресій.

Редакційні політики досліджених українських ЗМІ щодо обраних нами історичних тем в цілому можна охарактеризувати як збалансовані й неупереджені. Всі ці медіа прагнули уникати маніпуляцій та надмірно емоційних заголовків, надаючи перевагу об'єктивному та науково підкріпленому висвітленню важливих історичних подій. Водночас, важливо зазначити, що більшість публікацій, що стосуються значущих історичних тем, зазвичай припадають на дні вшанування пам'яті важливих подій або після виходу резонансних досліджень, які привертають увагу до певних аспектів історії України.

Окремо варто відзначити видання «Історична правда» та «Радіо Свобода», редакційна політика яких вирізняється значною глибиною аналізу. Обидва видання публікують розлогі статті, інтерв'ю з істориками, дослідження та аналітичні розвідки, що дозволяють глибше осмислити важливі етапи в історії України, зокрема події, пов'язані з боротьбою за незалежність, політичними репресіями, взаєминами з сусідніми державами та іншими ключовими моментами. У публікаціях видання «Історична правда», часто можна зустріти матеріали, що досліджують конкретні аспекти обраних історичних тем, такі як механізми політичних репресій або роль України в європейських та світових подіях.

«Радіо Свобода» в свою чергу активно використовує матеріали, що підкреслюють важливість розуміння історії України в контексті сучасних політичних процесів. Вони часто публікують статті, в яких аналізується не тільки історичний контекст обраних тем, але й сучасні дискусії, які виникають навколо цих подій. Крім того, «Радіо Свобода» широко висвітлює питання прав людини, боротьби за історичну справедливість та визнання правди про важливі етапи історії, залучаючи експертів і дослідників з різних країн, що дозволяє створити багатогранне уявлення про ці події.

Виданням «Обозреватель» та «Цензор.нет» властиві публікації, орієнтовані на новини та оперативну інформацію, зокрема розширені новинні замітки, прес-релізи та короткі аналітичні матеріали. Публікації мають більш інформаційний характер, а їхня мета — швидко інформувати аудиторію про ключові події без занурення в глибокий аналіз чи історичний контекст. Водночас, хоча ці медіа рідше публікують вичерпні аналітичні дослідження, вони часто служать важливими майданчиками для поширення новин, актуальних на даний момент, а також для обговорення важливих суспільно-політичних тем.

У загальному, редакційні політики обраних нами медіа, відображають високий рівень професіоналізму в обробці важливих історичних тем. Всі ці видання намагаються тримати баланс між об'єктивністю та емоційною резонансністю, надаючи змогу аудиторії не тільки отримувати актуальну інформацію про історію, але й розуміти її глибокі історичні, політичні та моральні виміри.

ВИСНОВКИ

У часи війни нація стикається не лише з воєнними та політичними випробуваннями, але й із глибокими моральними та психологічними викликами. Одним із важливих ресурсів, які допомагають людям долати ці труднощі, є знання історії своєї країни. Історія не лише розповідає про події минулого, а й дає важливі уроки, які можуть стати основою для стійкості, єдності та перемоги в сьогоденні. Вивчення історії своєї країни в період війни стає життєво необхідним для національного самоусвідомлення, мобілізації ресурсів і зміцнення морального духу.

Особливо важливим є те, що історія формує цінності, на яких ґрунтується національна стійкість. В умовах війни, коли кожен день приносить нові випробування, люди часто шукають сенс і мету своїх дій. Знання про величні події, важливі рішення та вчинки попередніх поколінь може дати відповіді на питання про власне місце в боротьбі за незалежність. Історія стає моральним орієнтиром, що дозволяє оцінити власні дії з точки зору національних інтересів і справедливості.

Так, у процесі нашого моніторингу медіадискурсу щодо трьох обраних подій, постаті Степана Бандери, українсько-польських депортаційних процесів та Голодомору, ми ставили за мету з'ясувати, як саме змінюються наративи в контексті політичної ситуації в Україні та міжнародних подій, а також, як медіа впливають на сприйняття цих подій у суспільстві.

Аналізуючи тему постаті Степана Бандери, було виокреслено декілька основних тез, а саме:

1) Зв'язок з нацистською Німеччиною

До 2022 року в медіа часто порушувалася суперечлива роль Степана Бандери під час Другої світової війни, зокрема його взаємини з нацистською

Німеччиною. Ці статті відзначали розбіжності в оцінках його діяльності, де балансували між його боротьбою за незалежність України та негативними аспектами співпраці з нацистами. До початку повномасштабної війни ця тема залишалася дискусійною, адже публікації намагалися не лише показати героїчний аспект, але й визнати проблематичні моменти його зв'язків з Третім рейхом. Після початку війни в 2022 році акценти змістилися на героїзацію Бандери, зокрема підкреслюючи його опір СРСР, що стало важливим елементом національної мобілізації.

2) *Символ опору. Висвітлення постаті у контексті війни за незалежність України*

Після 2022 року, на тлі повномасштабної війни, постать Бандери стає символом опору не лише проти радянського режиму, але і в контексті протистояння росії. Бандера перетворюється на символ боротьби за незалежність України, і його образ використовують для мобілізації суспільства, підкреслюючи його ідеї про незалежність, національну гідність та боротьбу з агресором.

Говорячи, про вплив медіа на сприйняття інформації суспільством, необхідно зазначити те, що до початку повномасштабного вторгнення, образ Степана Бандери залишався предметом внутрішніх суперечок та обговорень. Однак, після 2022 року, на тлі війни з Росією, цей наратив змістився у бік героїзації Бандери як символу опору не лише радянському тоталітаризму, але й новому агресору — Росії. Медіа почали більше підкреслювати його роль у боротьбі за незалежність, трактуючи його діяльність як частину національного руху, який нині є актуальним для мобілізації українців у боротьбі за свою державу. Водночас, негативні аспекти його співпраці з нацистською Німеччиною стали менш акцентованими, хоча не були зовсім ігноровані.

Це перетворення в образі Бандери відображає загальний тренд в медіа щодо історичних фігур: наративи, які раніше викликали дискусії, тепер трактуються

через призму необхідності єднання нації та спротиву зовнішньому ворогові. Бандера, як історичний персонаж, став символом не лише національного руху, а й боротьби за суверенітет у сучасному контексті.

Аналізуючи тему українсько-польських депортаційних процесів, було виокремлено декілька наративів, зокрема:

1) Зв'язок з іншими історичними подіями

Медіа часто порівнюють українсько-польські депортаційні процеси 1944–1946 років з іншими трагедіями, зокрема з депортаціями кримських татар та євреїв під час Другої світової війни. Вони відзначають схожі механізми насильства, організовані радянською та польською владою для зміцнення контролю над територіями та здійснення демографічних змін, що дозволило перерозподілити етнічний склад прикордонних областей.

2) Роль радянської та польської влади. Стратегічні елементи депортацій.

Медіа підкреслюють, що депортації були організовані не лише для політичних цілей, а й для стратегічного зміцнення контролю над західними територіями після Другої світової війни. Ці депортації мали на меті здійснення демографічних змін, що сприяло переписуванню етнічного складу територій, на яких вони відбувалися. Під час висвітлення цих подій звертається увага на роль радянської та польської влади як організаторів насильницьких акцій.

Депортації українців із Польщі та поляків з України використовувались для зміцнення радянського та польського контролю над територіями. Особливо підкреслюється значення цих депортацій для радянської влади з точки зору забезпечення демографічної стабільності та усунення «небажаних елементів» з прикордонних територій, що мали стратегічне значення.

Наратив щодо українсько-польських депортаційних процесів, хоча і залишився менш актуальним після 2022 року, все ж отримав певний резонанс в

контексті міжнародних подій. В медіа активно порівнюють ці депортації з іншими історичними трагедіями, такими як депортація кримських татар і євреїв під час Другої світової війни. У цьому контексті українсько-польські переселення стали частиною ширшої дискусії про насильницькі переселення в історії Європи та використання цієї теми для створення більш глибокого розуміння історичної справедливості в умовах сучасних міжнародних відносин.

А стосовно проблематики Голодомору ми виділили наступні твердження:

1) Голодомор як геноцид

Висвітлення Голодомору в медіа залишалося неоднозначним, особливо в 2021–2022 роках. Багато статей піднімали питання визнання Голодомору як геноциду, хоча деякі ЗМІ обирали більш обережні терміни, замінюючи «геноцид» на «голодомор» або «штучно створений голод».

У певних публікаціях замість терміна «геноцид» використовуються фрази «трагедія», «катастрофа» або «масове голодування». Однак більшість публікацій схильються до використання терміну «геноцид», особливо в контексті зростаючої міжнародної політичної напруги та боротьби за визнання цієї трагедії на глобальному рівні.

Наративи щодо Голодомору також пережили трансформацію після початку війни. Питання визнання Голодомору як геноциду, яке залишалося предметом дискусій у медіа, вийшло на новий рівень. У 2023 році ЗМІ активно підкреслювали, що Голодомор був спланованим актом геноциду з боку радянської влади, який частково передбачав ліквідацію національної еліти і вплив українців на політичну ситуацію в країні.

Цей наратив став важливим інструментом на міжнародній арені, коли Україна, зокрема через медіа, намагалася переконати світ у необхідності визнання Голодомору геноцидом. Медіа стали активно використовувати цю трагедію як

аргумент у контексті боротьби за міжнародну підтримку, намагаючись одночасно підкреслити зв'язок між сталінським геноцидом та сучасною агресією Росії.

Усі три обрані нами теми — постать Степана Бандери, українсько-польські депортаційні процеси та Голодомор — пережили певну еволюцію того, як їх висвітлювали українські медіа. Зокрема, вони набули більшої актуальності в контексті повномасштабної війни з 2022 року, особливо в ідеях пробудження національної пам'яті і підтримки героїзації боротьби за незалежність України.

Тема постаті Степана Бандери і Голодомору стали важливими елементами національної ідентичності та боротьби за визнання українського народу. Відзначається зростання публікацій щодо постаті Бандери і Голодомору після початку повномасштабної війни, що підтверджує посилення уваги до теми національної пам'яті в умовах зовнішньої агресії.

Тема українсько-польських депортаційних процесів отримала меншу увагу, але залишилась важливою у контексті порівняння з іншими історичними трагедіями.

Проведений моніторинг дозволяє зробити висновок, що українські медіа під час війни з росією почали інтерпретувати історичні події через призму національної мобілізації та потреби в посиленні національної боротьби.

Висвітлення таких постатей як Степан Бандера та важливих історичних подій, таких як Голодомор і українсько-польські переселення, стало важливим інструментом для формування національної ідентичності та зміцнення єдності в умовах зовнішньої загрози.

Таким чином, вивчення історії своєї країни, особливо в період війни є необхідністю. І саме медіа в цьому питанні мають унікальну можливість впливати на громадську думку, формувати колективну пам'ять і національну свідомість. Адже, як ми наголошували раніше, під час російсько-української війни вони виконують не лише інформаційну функцію, а й емоційну та виховну. Підйом тем,

пов'язаних із історією національної боротьби, героями та визначними подіями минулого, є необхідним для підтримки морального духу суспільства, для формування єдності та колективної мети в боротьбі за незалежність.

Саме тому важливо, щоб медіа, вивчаючи та популяризуючи теми історії, не обмежувались лише фактами чи даними, а підходили до них із глибшим осмисленням контексту і значення для сучасності. Це дозволяє створити здоровий інформаційний простір, де історія стає не лише частиною пізнавального процесу, але й важливим елементом національної мобілізації в умовах війни.

БІБЛІОГРАФІЯ

Досліджувані матеріали

1. Австрія назвала Голодомор жахливим злочином. *Українська правда*. 18 грудня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/18/7381233/> (дата звернення: 20.10.2024).
2. АНОНС: Прем'єра документального фільму «Депортація 44-46». *Історична правда*. 3 червня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/06/3/159610/> (дата звернення: 20.10.2024).
3. Антон Дробович: "Від їхньої репутації каменя на камені не лишиться". Ганна Маммонова. *Історична правда*. 21 грудня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/12/21/160674/> (дата звернення: 20.10.2024).
4. Апеляційний суд визнав законним перейменування в Києві Московського проспекту на проспект Степана Бандери Джерело. Леся Карпенко. *Цензор.Net*. 22 квітня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3261427/apelyatsiyinyi_sud_vyznav_zakonnym_pereyimenuvannya_v_kyyevi_moskovskogo_prospektu_na_prospekt_stepana (дата звернення: 20.10.2024).
5. Апеляційний суд визнав законним перейменування проспекту Степана Бандери – адвокат. *Радіо Свобода*. 22 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-apeliatsijnyj-zakonne-perejmenuvannia-bandery/31217253.html> (дата звернення: 20.10.2024).
6. Байден: Ми вшановуємо пам'ять жертв Голодомору і вклоняємося перед відважним українським народом. *Цензор.Net*. 26 жовтня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3383143/bayiden_my_vshanovuyemo_pamyat_jertv_golodo

- [moru i vklonyayemosya pered vidvajnym ukrayinskim narodom](#) (дата звернення: 20.10.2024).
7. Бандера vs. Гітлер і Сталін: як націоналісти відновили українську незалежність. ВІДЕО. *Історична правда*. 21 вересня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/09/21/160197/> (дата звернення: 20.10.2024).
  8. Бандера дійде до тебе: російський художник показав мародерство військових РФ в Україні влучною картиною. *Obozrevatel*. 5 квітня 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/bandera-dijde-do-tebe-rosijskijhudozhnik-pokazav-maroderstvo-vijskovih-rf-v-ukraini-vluchnoyu-kartinoyu.htm> (дата звернення: 20.10.2024).
  9. Бандера є для українців саме антисоветським, антиросійським, а не антипольським символом» – історик. Ростислав Хотин. *Радіо Свобода*. 4 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-polshcha-stepan-bandera-foto-zaluzhnyy/32207655.html>
  10. Бандера і євреї. Юрій Юзич. *Історична правда*. 20 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/20/162307/> (дата звернення: 20.10.2024).
  11. Батько за сина відповідає. Вбивство отця Андрія Бандери. *Історична правда*. Володимир В'ятрович. 3 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/3/162250/> (дата звернення: 20.10.2024).
  12. Батько наш – Бандера – звучить від Львова до Донеччини. Школярки зі Львова не очікували такої реакції. Галина Терещук. *Радіо Свобода*. 20 жовтня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bandera-tiktok-mem-fleshmob/31520946.html> (дата звернення: 20.10.2024).

13. Білорусь слідом за Ізраїлем висловила незадоволення через марші 1 січня в Україні. *Радіо Свобода*. 3 січня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-protest-1-sichnia/31637863.html> (дата звернення: 20.10.2024).
14. Болгарія визнала Голодомор геноцидом українського народу. *Цензор.Net*. 1 лютого 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3397097/bolgariya_vyznala_golodomor_genotsydom_ukrayi_nskogo_narodu (дата звернення: 20.10.2024).
15. В Дніпрі з'явиться вулиця Бандери – мер. *Українська правда*. 9 вересня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/9/7366780/> (дата звернення: 20.10.2024).
16. В СРСР ухвалили "Закон про п'ять колосків": спроби врятуватися від голоду каралися розстрілом. Анна Паскевич. *Obozrevatel*. 7 серпня 2021. URL: <https://incident.obozrevatel.com/ukr/crime/89-rokiv-tomu-srsr-uhvaliv-zakon-pro-pyat-koloskiv-sprobi-vryatuvatisya-vid-golodu-karalisya-rozstrilom.htm> (дата звернення: 20.10.2024).
17. В Україні відзначають день народження Степана Бандери: як він став ідеологом українського націоналізму. Головні факти. Дар'я Дурова. *Obozrevatel*. 1 січня 2023. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/den-narodzhennya-stepana-banderi-1-sichnya-2023-golovni-fakti-biografiya.htm> (дата звернення: 20.10.2024).
18. В Україні вшановують пам'ять жертв Голодомору. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vshanuvannia-holodomor/31582402.html> (дата звернення: 20.10.2024).
19. В Україні і світі вшановують пам'ять жертв Голодомору. *Українська правда*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/11/27/7315444/> (дата звернення: 20.10.2024).
20. Верхня палата парламенту Ірландії визнала Голодомор геноцидом українського народу. *Цензор.Net*. 22 жовтня 2021. URL:

https://censor.net/ua/news/3382792/verhnya_palata_parlamentu_irlandiyyi_vyznala_golodomor_genotsydom_ukrayinskogo_narodu (дата звернення: 20.10.2024).

21. Верховна Рада закликає німецький Бундестаг визнати Голодомор геноцидом. *Українська правда*. 16 грудня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/12/16/7317619/> (дата звернення: 20.10.2024).
22. Витоки геноциду та історія України ХХ століття. *Історична правда*. 29 вересня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/09/29/161855/> (дата звернення: 20.10.2024).
23. Від Голодомору до Холодомору: дослідники геноцидів доводять, що Путін, як і Сталін, хоче знищити українців. *Радіо Свобода*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-kholodomor-rosiya-henotsyd-proty-ukrayintsiv/32172437.html> (дата звернення: 20.10.2024).
24. Від Мазепи до Бандери. В Україні і Росії різні герої. Павло Казарін. *Радіо Свобода*. 28 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vid-mazepy-do-bandery/31227977.html> (дата звернення: 20.10.2024).
25. Волинська трагедія: передумови і мотиви формувалася десятиліттями. Галина Терещук. *Радіо Свобода*. 11 липня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html> (дата звернення: 20.10.2024).
26. Володимир В'ятрович: Росія дискредитує не тільки Бандеру, а й увесь український визвольний рух. *Історична правда*. 5 січня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/5/160744/> (дата звернення: 20.10.2024).
27. Вулицю Льва Толстого у Вінниці перейменували на Степани Бандери Джерело. *Цензор.Net*. 25 листопада 2022. Марина Макєєва. URL: https://censor.net/ua/news/3382970/vulytsyu_lva_tolstogo_u_vinnytsi_pereyimenuvaly_na_stepany_bandery (дата звернення: 20.10.2024).

28. Геноцид поза цифрами: фальсифікація інформації про Голодомор. Тетяна Швидченко. *Історична правда*. 18 січня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/18/160798/> (дата звернення: 20.10.2024).
29. Геноцид поза цифрами: фальсифікація інформації про Голодомор. Тетяна Швидченко. *Історична правда*. 18 січня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/18/160798/> (дата звернення: 20.10.2024).
30. Геноцид українського народу сьогодні – це повторення Голодомору. *Радіо Свобода*. 01 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiyi-henotsyd-holodomor/31789162.html> (дата звернення: 20.10.2024).
31. Геноцидна риторика щодо українців: до чого закликають російські політики та медіа. Наталія Чурікова. *Радіо Свобода*. 01 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/henotsydna-rytoryka-kremlya-media-bloheriv/32156793.html> (дата звернення: 20.10.2024).
32. Герой чи негерой? У МЗС розійшлися думки щодо Бандери. *Історична правда*. 1 липня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/07/1/161505/> (дата звернення: 20.10.2024).
33. Говорити про Голодомор, коли в політбюро ще сидів Каганович, не було раціональним. 65 років від виступу Хрущова. Марія Щур. *Радіо Свобода*. 25 лютого 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-i-vystup-khrushchova/31122132.html> (дата звернення: 20.10.2024).
34. Головні новини суботи і ночі: закон про національний спротив, марш Бандери. *Українська правда*. 2 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/2/7319254/> (дата звернення: 20.10.2024).
35. Голодомор в історичній пам'яті української молоді: на прикладі студентів ЗВО м. Дніпро. Валентин Рибалка. *Історична правда*. 20 січня 2022. URL:

- <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/01/20/160811/> (дата звернення: 20.10.2024).
36. Голодомор в Україні очима іранських театралів (відео). *Радіо Свобода*. 6 жовтня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-holodomor-v-ukrayini-spektakl/31495954.html> (дата звернення: 20.10.2024).
37. Голодомор офіційно визнали геноцидом уже 15 держав, - заступник глави МЗС Боднар. *Цензор.Net*. 7 вересня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3286819/golodomor_ofitsiyino_vyznaly_genotsydom_uje_15_derjav_zastupnyk_glavy_mzs_bodnar (дата звернення: 20.10.2024).
38. Голодомор, репресії, повстання: як брутально русифікували українську Кубань. Петро Кралуок. *Obozrevatel*. 2 серпня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/golodomor-represii-povstannya-yak-brutalno-rusifikuvali-ukrainsku-kuban.htm> (дата звернення: 20.10.2024).
39. Голодомор: парламент Ірландії визнав геноцидом, Молдова засудила і нагадала про відповідальних. *Радіо Свобода*. 24 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-holodomor-moldova-irlandiya/32147461.html> (дата звернення: 20.10.2024).
40. Голодомор-геноцид 1932–1933 років та розвідка УНР (розсекречені документи). *Радіо Свобода*. 26 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-rozvidka-unr/31580615.html> (дата звернення: 20.10.2024).
41. Голодомор-геноцид 1932–1933: розвідувальні структури УНР і ОУН протидіяли. *Радіо Свобода*. 22 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-henotsyd-diaspora/31561068.html> (дата звернення: 20.10.2024).
42. Голодомор-геноцид. Історія цифри «3,9» і російська дезінформація. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-kilkist-zhertv-rosiyska-dezinformatsiya/31604692.html> (дата звернення: 20.10.2024).

43. Голодомор-геноцид: Україна пам'ятає. Чи визнає більшість світу? *Радіо Свобода*. 24 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-henotsydy-ukrayina-pamyataye-chy-vyznae-svit/31576337.html> (дата звернення: 20.10.2024).
44. Граблі російських звірств»: як путінська Росія продовжує трьохсотлітній терор проти України. *Радіо Свобода*. 7 квітня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-zvirstva-viyna-ukrayina/31789267.html> (дата звернення: 20.10.2024).
45. Гуманітарна катастрофа. Де найбільше голодують через війну Росії проти України? Ростислав Хотин. *Радіо Свобода*. 28 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-viyna-zerno-afryka-holod-grain-from-ukraine/32152397.html> (дата звернення: 20.10.2024).
46. Депортація 44–46. Документальний фільм про примусове виселення українців із Польщі виходить у прокат. Галина Терещук. *Радіо Свобода*. 9 вересня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/deportatsiya-vyselelnya-zakerzonnya-ukrayintsi/31450501.html> (дата звернення: 20.10.2024).
47. Десять мільйонів п'ятсот тищ. І крапка. Українцям нав'язують суперечливі дані про жертв Голодомору. Інна Гадзинська. *Історична правда*. 26 листопада 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/11/26/160564/> (дата звернення: 20.10.2024).
48. Для чого росіянам «русофобія»? Дослідник Пітер Померанцев про новий рівень пропаганди Росії. *Радіо Свобода*. 12 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-propahanda-russkiy-mir/32117144.html> (дата звернення: 20.10.2024).
49. До річниці депортації 1944 року. Чому важливе заочне розслідування воєнних злочинців? Гюндуз Мамедов. *Українська правда*. 18 травня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/05/18/7293881/> (дата звернення: 20.10.2024).

50. Домовитися з минулим, а не долати його. Володимир В'ятрович. *Історична правда*. 24 січня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/01/24/160825/> (дата звернення: 20.10.2024).
51. Дослідження демографічних втрат унаслідок Голодомору як злочин? *Історична правда*. 14 вересня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/09/14/160165/> (дата звернення: 20.10.2024).
52. Європарламент визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Українська правда*. 15 грудня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/15/7380866/> (дата звернення: 20.10.2024).
53. Європарламент визнав Голодомор геноцидом українців. *Радіо Свобода*. 15 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ievroparlament-holodomor--henotsyd/32178071.html> (дата звернення: 20.10.2024).
54. Європейська народна партія виступатиме за визнання Голодомору геноцидом – євродепутат. *Радіо Свобода*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sikorskyi-ievroparlament-holodomor-henotsyd/32176121.html> (дата звернення: 20.10.2024).
55. Жах на селі. Віктор Кравченко. *Історична правда*. 26 липня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/07/26/161603/> (дата звернення: 20.10.2024).
56. Забрали все – миски, казанки, квасолю. Свідок Голодомору показав унікальні фотографії 1932–1933 років. Юлія Рацибарська. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31581740.html> (дата звернення: 20.10.2024).
57. Загарбницька війна Росії та Голодомор мають одну мету. Режим Путіна веде всесвітні "голодні ігри", - МЗС. *Цензор.Net*. 26 жовтня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3383106/zagarbnytska_viyina_rosiyi_ta_golodomor_mayut

- [odnu metu rejym putina vede vsesvitni golodni igry mzs](#) (дата звернення: 20.10.2024).
58. Закон «про 5 колосків» – як Сталін вибивав із селян хліб. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-5-koloskiv-yak-stalin-vybyvav-iz-selyan-khlib/31982230.html> (дата звернення: 23.10.2024).
59. Зеленський закликав світ визнати Голодомор геноцидом українського народу: "Це буде виявом солідарності з Україною у ці складні для неї часи". *Цензор.Net*. 26 жовтня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3383185/zelenskyyi_zaklykav_svit_vyznaty_golodomor_genotsydom_ukrayinskogo_narodu_tse_bude_vyyavom_solidarnosti (дата звернення: 23.10.2024).
60. Івано-Франківська обласна рада ініціює повторне присвоєння звання Героя України Бандері та Шухевичу. *Історична правда*. 27 квітня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/04/27/159367/> (дата звернення: 23.10.2024).
61. Ізраїль знову засудив марш до дня народження Бандери. *Українська правда*. 2 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/2/7319263/> (дата звернення: 23.10.2024).
62. Історики показали рідкісне фото Бандери та Шухевича з одnodумцями. Вікторія Довгань. *Obozrevatel*. 18 травня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/istoriki-pokazali-ridkisne-foto-banderi-ta-shuhevicha-z-odnodumtsyami.htm> (дата звернення: 23.10.2024).
63. Історики показали рідкісне фото Бандери та Шухевича з одnodумцями. Вікторія Довгань. *Obozrevatel*. 18 травня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/istoriki-pokazali-ridkisne-foto-banderi-ta-shuhevicha-z-odnodumtsyami.htm> (дата звернення: 23.10.2024).

64. Історична Свобода «Слідчі» проти «демографів»: суперечка щодо кількості жертв Голодомору-геноциду. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31559201.html> (дата звернення: 23.10.2024).
65. Історичне рішення. Зеленський подякував Німеччині за визнання Голодомору геноцидом. *Радіо Свобода*. 30 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-bundestag-holodomor/32156118.html> (дата звернення: 23.10.2024).
66. Історія ОУН. Її створили 16 галичан і 14 наддніпрянців. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 1 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29747865.html> (дата звернення: 23.10.2024).
67. Історія російської державності – це історія депортацій та примусу до еміграції непокірних. Сергій Громенко. *Історична правда*. 18 травня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/05/18/161345/> (дата звернення: 23.10.2024).
68. Камера, що бачила Голодомор. *Радіо Свобода*. 14 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/32145732.html> (дата звернення: 23.10.2024).
69. Кем на самом деле был Степан Бандера? Олексій Рейнс. *Цензор.Net*. 1 січня 2022. URL: https://censor.net/ua/blogs/3308146/kem_na_samom_dele_bl_stepan_bandera (дата звернення: 23.10.2024).
70. Києвом пройшов смолоскипний марш Бандери. *Українська правда*. 1 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/1/7319233/> (дата звернення: 23.10.2024).
71. Комітет парламенту Італії визнав Голодомор в Україні геноцидом, – Зеленський. *Цензор.Net*. 21 лютого 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3401304/komitet_parlamentu_italiyi_vyznav_golodomor_v_ukrayini_genotsydom_zelenskyyi (дата звернення: 23.10.2024).

72. Комітет парламенту Італії визнав Голодомор геноцидом – Зеленський. *Українська правда*. 21 лютого 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/21/7390382/> (дата звернення: 23.10.2024).
73. Кому і для чого потрібен Бандера? Олексій Панич. *Історична правда*. 17 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/17/162295/> (дата звернення: 23.10.2024).
74. Кремль створює штучний голод, як у 1933 році – Шмигаль. *Українська правда*. 26 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/26/7378109/> (дата звернення: 23.10.2024).
75. Кримінальна відповідальність за заперечення Холокосту в Україні буде, а за заперечення Голодомору - ні. Микола Кравченко. *Цензор.Net*. 17 грудня 2021. URL: https://censor.net/ua/blogs/3305771/kryminalna_vidpovidalnist_za_zaperechennya_holo_kostu_v_ukrayini_bude_a_za_zaperechennya_golodomoru_ni (дата звернення: 23.10.2024).
76. Листи з Донбасу 30-х років: що побачив інженер-іноземець на сході України під час Голодомору? *Радіо Свобода*. 28 серпня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/lysty-z-donbasu-30-kh-rokiv-dzheri-bermana/31429604.html> (дата звернення: 23.10.2024).
77. Ліквідувати Степана Бандеру. Невідома операція НКДБ. Олександр Скрипник. *Історична правда*. 15 жовтня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/15/161921/> (дата звернення: 23.10.2024).
78. Лялька-мотанка і коржики: історія порятунку під час Голодомору, що закінчилася коханням. *Радіо Свобода*. 26 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/golodomor-istoriya-sokorynska-berdnyk/32148469.html> (дата звернення: 23.10.2024).

79. Львівська облрада хоче запропонувати уряду присвоїти «Арені Львів» ім'я Бандери. *Радіо Свобода*. 6 березня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stepan-bandera-arena-lviv/31153711.html> (дата звернення: 23.10.2024).
80. Львівські депутати пропонують карати за заперечення Голодомору і наругу над пам'яттю жертв геноциду. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-deputaty-lviv-golodomor-pokarannia/31601631.html> (дата звернення: 23.10.2024).
81. Мережа нащадків Голодомору: Катерина Ющенко (Україна). *Радіо Свобода*. 25 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-holodomor-yushchenko/31579364.html> (дата звернення: 23.10.2024).
82. Мережа нащадків Голодомору: Павло Садоха (Португалія). *Радіо Свобода*. 25 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-holodomor-sadokha/31579370.html> (дата звернення: 23.10.2024).
83. Мережа нащадків Голодомору: Тетяна Надутова (Україна). *Радіо Свобода*. 25 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-holodomor-nadutova/31579371.html> (дата звернення: 23.10.2024).
84. Ми вижили і не скорилися, – психотерапевт про Голодомор-геноцид. Галина Терещук. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-zhertvy-stalinizm/31581711.html> (дата звернення: 23.10.2024).
85. Ми воювали на інстинктах». Як обороняли Схід у лютому 2022-го. Спецпроект. Сергій Горбатенко. *Радіо Свобода*. 22 лютого 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhid-povnomasshtabne-vtorgnennia-armiya/32278202.html> (дата звернення: 23.10.2024).

86. Мінськ висловив протест Україні через марш Бандери за участю білоруської опозиції. *Українська правда*. 3 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/3/7319349/> (дата звернення: 23.10.2024).
87. Москва має бути знищена. Бандера схвалює. Вахтанг Кіпіані. *Історична правда*. 17 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/17/162290/> (дата звернення: 27.10.2024).
88. На передовій запалили свічки в пам'ять про жертв Голодомору – фото. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-svichka-holodomor-viyskovi/31582717.html> (дата звернення: 27.10.2024).
89. Нам досі не вірять, що таке могло бути: розповіді представників світової Мережі нащадків Голодомору. Ірина Штогрін. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/merezhi-nashchadkiv-holodomoru-videorozpovidi/31577513.html> (дата звернення: 27.10.2024).
90. Нам досі не вірять, що таке могло бути: розповіді представників світової Мережі нащадків Голодомору. Ірина Штогрін. *Радіо Свобода*. 26 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/merezhi-nashchadkiv-holodomoru-videorozpovidi/31577513.html> (дата звернення: 27.10.2024).
91. Нардепи пропонують повернути звання Героя України Бандері та Шухевичу. *Історична правда*. 6 липня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/07/6/159792/> (дата звернення: 27.10.2024).
92. Нардепи просять Зеленського повернути Бандері і Шухевичу звання Героя України. *Українська правда*. 5 липня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/07/5/7299477/> (дата звернення: 27.10.2024).
93. Нацисти 80 років тому розділили територію України на частини. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 28 липня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/druha-svitova-viyna-i-ukrayina/31380124.html> (дата звернення: 27.10.2024).

94. Нацкомісія реабілітувала «останнього розстріляного советами бандерівця. *Радіо Свобода*. 29 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ivan-honcharuk/31230230.html> (дата звернення: 27.10.2024).
95. Не забудемо про депортацію українців. Сергій Пархоменко. *Цензор.Net*. 24 грудня 2021. URL: https://censor.net/ua/blogs/3307166/ne_zabudemo_pro_deportatsiyu_ukrayintsiv_kuban_i (дата звернення: 27.10.2024).
96. Не можна допускати повторення таких злочинів, як Голокост і Голодомор, - Зеленський. *Цензор.Net*. 15 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3292265/ne_mojna_dopuskaty_povtorennya_takyh_zlochyni_v_yak_golokost_i_golodomor_zelenskyyi (дата звернення: 27.10.2024).
97. Невідомі зірвали показ фільму про Голодомор у московському офісі "Меморіалу": Наказали всім лежати і обзивали "фашистами". *Цензор.Net*. 15 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/video_news/3294004/nevidomi_zirvaly_pokaz_filmu_pro_golodomor_u_moskovskomu_ofisi_memorialu_nakazaly_vsim_lejaty_i_obzyvaly (дата звернення: 27.10.2024).
98. Непокаране зло та невизнані історичні помилки повертаються в гірших масштабах, – МЗС про агресію РФ у День пам'яті жертв Голодомору. *Радіо Свобода*. 26 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-golodomor-rf/32149856.html> (дата звернення: 27.10.2024).
99. Ні, вони не нацисти! Вони - більшовики і комуністи! Тетяна Швидченко, Анастасія Олійник. *Історична правда*. 11 березня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2022/03/11/161053/> (дата звернення: 27.10.2024).
100. Німецькі депутати прирівняли Голодомор до Голокосту у резолюції, яку має голосувати Бундестаг. *Українська правда*. 25 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/25/7377917/> (дата звернення: 27.10.2024).

101. Німеччина визнала Голодомор геноцидом українського народу. *Українська правда*. 30 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/30/7378709/> (дата звернення: 27.10.2024).
102. Німеччина має визнати Голодомор геноцидом українців, - Кулеба. *Цензор.Net*. 21 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3375304/nimechchyna_maye_vyznaty_golodomor_genotsydom_ukrayintsiv_kuleba (дата звернення: 27.10.2024).
103. Німеччина: Бундестаг визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Радіо Свобода*. 30 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bundestag-holodomor-henotsyd/32156088.html> (дата звернення: 27.10.2024).
104. Окупанти Маріуполя демонтували пам'ятник жертвам голодомору. *Українська правда*. 19 жовтня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/19/7372573/> (дата звернення: 27.10.2024).
105. Окупанти на захоплених територіях борються з підручниками історії, Стусом і Бандерою. *Українська правда*. 24 березня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334252/> (дата звернення: 27.10.2024).
106. Опитування: діяльність Бандери позитивною для України вважають 32% українців, стільки ж – негативною. *Радіо Свобода*. 7 травня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bandera-opytuvannia/31242941.html> (дата звернення: 27.10.2024).
107. Організатора вечірки в День пам'яті Голодомору викрили на брехні: у чому звинувачують сестру Заліска. Анна Кравчук. *Obozrevatel*. 30 листопада 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/organizatora-vechirki-v-den-pamyati-golodomoru-vikrili-na-brehni-u-chomu-zvinuvachuyut-sestru-zaliska.htm> (дата звернення: 27.10.2024).

108. Останній бій повстанських отаманів Холодного Яру. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 09 лютого 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/storichchya-ostanniy-biy-povstanskykh-otamaniv/32263381.html> (дата звернення: 27.10.2024).
109. Папа назвав війну в Україні "жахливим геноцидом" та порівняв її з Голодомором. *Цензор.Net*. 23 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3382518/papa_nazvav_viyinu_v_ukrayini_jahlyvym_genotsydom_ta_porivnyav_yiyi_z_golodomorom (дата звернення: 27.10.2024).
110. Папа Римський порівняв війну Росії в Україні з Голодомором. *Радіо Свобода*. 17 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-papa-holodomor-viyna/32145194.html> (дата звернення: 27.10.2024).
111. Парламент Австрії назвав Голодомор «жахливим злочином». *Радіо Свобода*. 17 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-avstriya-holodomor-zlochyn-henotsyd/32181333.html> (дата звернення: 27.10.2024).
112. Парламент Болгарії визнав Голодомор геноцидом українського народу. Зеленський подякував. *Радіо Свобода*. 01 лютого 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bolhariyi-vyznannya-holodomor-zlenskyu/32250464.html> (дата звернення: 27.10.2024).
113. Парламент Болгарії визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Українська правда*. 1 лютого 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/1/7387483/> (дата звернення: 27.10.2024).
114. Парламент Молдови визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Цензор.Net*. 24 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3382801/parlament_moldovy_vyznav_golodomor_genotsydom_ukrayinskogo_narodu (дата звернення: 27.10.2024).
115. Парламент Молдови визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Українська правда*. 24 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/24/7377858/> (дата звернення: 27.10.2024).

116. Переяславська зрада. Аналіз наукової роботи очільниці Музею Голодомору. Віктор Брехуненко. *Історична правда*. 23 грудня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/12/23/160695/> (дата звернення: 27.10.2024).
117. Петлюра, Коновалець, Бандера: чи настане день, коли українських діячів перепоховують в Україні? Галина Терещук. *Радіо Свобода*. 26 липня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bandera-panteon-perepokhovannya-kyiv/31378084.html> (дата звернення: 27.10.2024).
118. Подружжя Зеленських відвідало Меморіал жертвам Голодомору у Вашингтоні. *Цензор.Net*. 31 серпня 2021. URL: https://censor.net/ua/photo_news/3285629/podrujija_zelenskyh_vidvidalo_memorial_je_rtvam_golodomoru_u_vashyngtoni_fotoreportaj (дата звернення: 27.10.2024).
119. Подружжя Зеленських відвідало Меморіал жертвам Голодомору у Вашингтоні. ФОТОрепортаж. *Цензор.Net*. 31 серпня 2021. URL: https://censor.net/ua/photo_news/3285629/podrujija_zelenskyh_vidvidalo_memorial_je_rtvam_golodomoru_u_vashyngtoni_fotoreportaj (дата звернення: 27.10.2024).
120. Поліція: пам'ятник Бандері в Тернополі облили червоною фарбою. *Радіо Свобода*. 15 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pamiatnyk-banderi-ternopil/31610612.html> (дата звернення: 27.10.2024).
121. Помічниця Корогодського і Дантеса розкритикувала музей Голодомору в Києві. Василь Михальчук. *Obozrevatel*. 5 серпня 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/kiyany/life/vidoma-bloggerka-rozkritikuvala-budivnitstvo-drugoi-cherghi-muzeyu-golodomoru-u-kiievi-foto.htm> (дата звернення: 27.10.2024).
122. Посол: у Мюнхені могилу Степана Бандери облили невідомою речовиною. *Радіо Свобода*. 7 березня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-pro>

- [rozsliduvannia-vandalizmu-mogy-la-bandery/31141327.html](https://www.radiosvoboda.org/a/news-bandery/31141327.html) (дата звернення: 27.10.2024).
123. Посольство Ізраїлю засудило марш на честь Бандери. *Радіо Свобода*. 2 січня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bandera-izrail/31636274.html> (дата звернення: 27.10.2024).
124. Президент Зеленський визначив заходи до 90-х роковин Голодомору. *Цензор.Net*. 27 листопада 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3301945/prezydent_zelenskyyi_vyznachyv_zahody_do_90h_rokovyn_golodomoru (дата звернення: 27.10.2024).
125. Президент США вшанував пам'ять жертв Голодомору в Україні. *Радіо Свобода*. 25 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-biden-holodomor/31577546.html> (дата звернення: 27.10.2024).
126. Президія уряду Ічкерії визнала Голодомор геноцидом українського народу. *Цензор.Net*. 27 жовтня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3383282/prezydiya_uryadu_ichkeriyi_vyznala_golodomor_g_enotsydom_ukrayinskogo_narodu (дата звернення: 27.10.2024).
127. Прем'єр Польщі обіцяє поговорити з українським колегою про "героїзацію Бандери". *Українська правда*. 2 січня 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/2/7383351/> (дата звернення: 27.10.2024).
128. Про Грицака, Бандеру і труднощі перекладу. *Історична правда*. Володимир В'ятрович. 16 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/16/162285/> (дата звернення: 27.10.2024).
129. Провідні історики звернулися з листом до влади через фальсифікації досліджень Голодомору: Ставить під загрозу визнання геноцидом. *Цензор.Net*. 1 грудня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3302700/providni_istoryky_zvernulysya_z_lystom_do_vlady

- [_cherez_falsyfikatsiyi_doslidjen_golodomoru_stavyt_pid](#) (дата звернення: 27.10.2024).
130. Проспекту Бандери в Києві бути - рішення апеляційного суду. *Українська правда*. 22 квітня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/22/7291176/> (дата звернення: 27.10.2024).
131. Психологічні наслідки Голодомору в Україні. Віталій Климчук. *Історична правда*. 24 березня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/03/24/159203/> (дата звернення: 27.10.2024).
132. Розмова зі штучним інтелектом про Бандеру, Плохія, В'ятровича, Стуса і Медведчука. Вахтанг Кіпіані. *Історична правда*. 19 лютого 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/02/19/162408/> (дата звернення: 27.10.2024).
133. Розрахунки – не підрахунки. Володимир Сергійчук. *Історична правда*. 5 жовтня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/5/160264/> (дата звернення: 27.10.2024).
134. Розсекречені документи: 10 років таборів за вірші про Голодомор-геноцид 1932–1933 років. *Радіо Свобода*. 24 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31569910.html> (дата звернення: 27.10.2024).
135. Розсекречено архівні документи, що стосуються масових депортацій у 40-50 роках в Україні, - МВС. Наталя Джума. *Цензор.Net*. 8 травня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3398263/rozsekrecheno_arhivni_dokumenty_scho_stosuyutsya_masovyh_deportatsiyi_u_4050_rokah_v_ukrayini_mvs (дата звернення: 27.10.2024).
136. Російська пропагандистка Стриженова зламала руку під час ефіру про Голодомор в Україні: "За що ще ми повинні покаятися?". *Цензор.Net*. 29 березня 2021. URL: https://censor.net/ua/video_news/3256332/rosiyiska_propagandystka_stryjenova_zlamal

- [a ruku pid chas efiru pro golodomor v ukrayini za scho sche](#) (дата звернення: 27.10.2024).
137. Росія за крок до визнання «ЛДНР», а регулярні війська може ввести саме на Донбас. Олександр Демченко. *Радіо Свобода*. 20 січня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vyznannya-ldnr-duma/31663035.html> (дата звернення: 27.10.2024).
138. Росія запровадила санкції проти 100 громадян Канади. У списку обмежень є онук Степана Бандери. *Радіо Свобода*. 14 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rf-sanktsiyi-kanada-bandera/32130400.html> (дата звернення: 27.10.2024).
139. Росіяни намагаються повторити Голодомор – Єрмак. *Українська правда*. 11 червня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/11/7351910/> (дата звернення: 27.10.2024).
140. Росіяни плутають Степана Бандеру з Остапом Бендером і впевнені, що він влаштував Майдан у 2013 році. Відео. Уляна Виноградова. *Obozrevatel*. 11 серпня 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/rosiyani-plutayut-stepana-banderu-z-ostapom-benderom-i-vpevneni-scho-vin-vlashtuvav-majdan-u-2013-rotsi-video.htm> (дата звернення: 27.10.2024).
141. Румунський парламент визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Радіо Свобода*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rumunija-holodomor/32146963.html> (дата звернення: 27.10.2024).
142. Русский мир в Україні. Час розгортати культурний фронт. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-putin-russkiy-mir/31827661.html> (дата звернення: 27.10.2024).
143. РФ заборонила в'їзд кільком канадським історикам та онуку Бандери. *Історична правда*. 15 листопада 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/11/15/162040/> (дата звернення: 27.10.2024).

144. Садовий про присвоєння "Арені Львів" імені Бандери: Назву продавав би. *Українська правда*. 24 березня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/24/7287660/> (дата звернення: 27.10.2024).
145. Світовий конгрес українців створює глобальну Мережу нащадків жертв Голодомору 1932-33 років. *Радіо Свобода*. 19 травня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/svk-globalna-merega-nashshchadkiv-zgertv-golodomoru/31263461.html> (дата звернення: 29.10.2024).
146. Сенат Чехії визнав Голодомор геноцидом українського народу. *Українська правда*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/14/7380783/> (дата звернення: 29.10.2024).
147. Сенат Чехії визнав Голодомор геноцидом. Зеленський подякував за «утвердження правди». *Радіо Свобода*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-holodomor-chekhiya-vyznannya/32176850.html> (дата звернення: 29.10.2024).
148. Сигнал парламентам світу: Кулеба про визнання Голодомору геноцидом в Європарламенті. *Радіо Свобода*. 15 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kuleba-ievroparlament-holodomor/32178169.html> (дата звернення: 29.10.2024).
149. Скандал навколо цифри втрат від Голодомору 1932-33 років чи виданої книги? *Радіо Свобода*. 26 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/konflikt-melnyk-stasyuk-knyzhka-kilkist-zhertv/31581757.html> (дата звернення: 29.10.2024).
150. Смолоскипна хода на честь дня народження Степана Бандери відбулася в центрі Києва. ВІДЕО+ФОТОрепортаж. Олег Богачук. *Цензор.Net*. 1 січня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3308164/smoloskypna_hoda_na_chest_dnya_narodjennya_stepana_bandery_vidbulasya_v_tsentri_kyyeva_videofotoreportaj (дата звернення: 29.10.2024).

151. Спікер парламенту України вшанував у Варшаві пам'ять жертв Голодомору та воїнів УНР. *Радіо Свобода*. 5 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31594875.html> (дата звернення: 29.10.2024).
152. Ставлення змінюється: скільки українців вважають Голодомор геноцидом. *Українська правда*. 25 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/25/7377917/> (дата звернення: 29.10.2024).
153. Стадіону присвоїти ім'я Бандери, Коновальцю надати звання Героя України. Львівська облрада ухвалила звернення до уряду і президента. *Радіо Свобода*. 6 березня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lviv-stadion-bandera/31154241.html> (дата звернення: 28.10.2024).
154. Степан Бандера: З москалями нема спільної мови. *Історична правда*. 2 січня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2023/01/2/162243/> (дата звернення: 28.10.2024).
155. Степан Бандера: Історична постать і сучасний культ. Геннадій Друзенко. *Цензор.Net*. 2 січня 2002. URL: https://censor.net/ua/blogs/3308246/stepan_bandera_storichna_postat_suchasniyi_kult (дата звернення: 28.10.2024).
156. Сто років тому більшовики спровокували в Україні перший Голодомор: до Росії вивезли 8 млн пудів хліба. Анна Паскевич. *Obozrevatel*. 1 лютого 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/sto-rokiv-tomu-z-ohoplenoi-golodom-ukraini-do-rosii-vivezli-8-mln-pudiv-hliba.htm> (дата звернення: 28.10.2024).
157. Сто років тому більшовики спровокували в Україні перший Голодомор: до Росії вивезли 8 млн пудів хліба. Анна Паскевич. *Obozrevatel*. 1 лютий 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/sto-rokiv-tomu-z-ohoplenoi-golodom-ukraini-do-rosii-vivezli-8-mln-pudiv-hliba.htm> (дата звернення: 28.10.2024).
158. Страви часів Голодомору, панахиди і свічки. В Україні вшановують жертв Великого голоду – фото. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL:

- <https://www.radiosvoboda.org/a/news-holodomor-vshanuvannia/31582807.html> (дата звернення: 28.10.2024).
159. Сучасна Росія повторює злочини Голодомору-геноциду – МЗС Канади. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mzs-kanady-zholi-holodomor-rosiya/32150236.html> (дата звернення: 28.10.2024).
160. Сховала харчі на видному місці. Голодомор у долях дисидентів. Юлія Рацибарська. Радіо Свобода. 26 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-henotsyd-dnipro/31579232.html> (дата звернення: 28.10.2024).
161. США поширюватимуть історичну правду про Голодомор 1932-1933 років. *Цензор.Net*. 11 листопада 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3298882/ssha_poshyryuvatymut_istorychnu_pravdu_pro_golodomor_19321933_rokiv (дата звернення: 28.10.2024).
162. Сьогодні в Україні День пам'яті жертв Голодоморів. *Цензор.Net*. 27 листопада 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3301954/sogodni_v_ukrayini_den_pamyati_jertv_golodomor_iv (дата звернення: 28.10.2024).
163. Техас визнав Голодомор 1932-1933 років в Україні геноцидом. *Цензор.Net*. 30 травня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3268282/tehas_vyznav_golodomor_19321933_rokiv_v_ukrayini_genotsydom (дата звернення: 28.10.2024).
164. Техас визнав Голодомор геноцидом. *Українська правда*. 30 травня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/05/30/7295370/> (дата звернення: 28.10.2024).
165. Трагедія українського села полягала в тому, що ніхто не міг уникнути Голодомору і опинявся або серед жертв, або у складі виконавців, - історикиня Дарія Маттінглі. Ольга Скороход. *Цензор.Net*. 27 листопада 2021. URL:

https://censor.net/ua/resonance/3301608/tragediya_ukrayinskogo_sela_polyagala_v_tom_u_scho_nihto_ne_mig_unyknyty_golodomoru_i_opynyavsvya_abo (дата звернення: 28.10.2024).

166. У 20 регіонах України відбулися заходи з нагоди дня народження Степана Бандери. *Українська правда*. 1 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/1/7319244/> (дата звернення: 28.10.2024).
167. У Білорусі визнали "екстремістською" відому пісню про Бандеру і Україну. *Українська правда*. 18 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/18/7376988/> (дата звернення: 28.10.2024).
168. У Бундестазі підготували визнання голодомору геноцидом українців, скоро голосуватимуть. *Українська правда*. 25 листопада 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/25/7377920/> (дата звернення: 28.10.2024).
169. У всеукраїнський прокат виходить документальний фільм «Депортація 44-46». *Історична правда*. 9 вересня 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2021/09/9/160144/> (дата звернення: 28.10.2024).
170. У Дніпрі відкрили оновлений пам'ятник жертвам Голодомору. *Радіо Свобода*. 5 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/31594875.html> (дата звернення: 29.10.2024).
171. У Дніпрі з'явилася вулиця Степана Бандери. *Радіо Свобода*. 21 вересня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-vulytsia-bandery/32044597.html> (дата звернення: 29.10.2024).
172. У Дніпрі з'явилась вулиця Степана Бандери, - Філатов. *Цензор.Net*. 21 вересня 2022. URL: https://censor.net/ua/news/3368671/u_dnipro_zyavylas_vulytsya_stepana_bandery_filato_v (дата звернення: 29.10.2024).

173. У Дніпрі провели мітинг-реквієм пам'яті жертв Голодоморів в Україні. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dnipro-vshanutannya-zhervty-holodomoriv/32150665.html> (дата звернення: 29.10.2024).
174. У Києві вшановують пам'ять жертв Голодоморів – відео. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-holodomor-kyiv-2021/31582847.html> (дата звернення: 29.10.2024).
175. У Києві вшанували пам'ять жертв Голодомору – фоторепортаж. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-holodomor-kyiv-2021/31582886.html> (дата звернення: 29.10.2024).
176. У Києві й інших містах України організували акції та «марші» у день народження Бандери (фото). *Радіо Свобода*. 1 січня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bandera-marshi-aktsiyi-den-narodzhennia/31635298.html> (дата звернення: 29.10.2024).
177. У Києві презентують документальний фільм про Голодомор «10.5». *Радіо Свобода*. 25 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dokumentalniyi-film-pro-holodomor-10-5/31578402.html> (дата звернення: 29.10.2024).
178. У kota Степана з'явився серйозний конкурент – Бандера з Прикарпаття. Фото. Катерина Малай. Вікторія Довгань. *Obozrevatel*. 25 квітня 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/lite/u-kota-stepana-zyavivsyia-serjoznej-konkurent-bandera-z-prikarpattya-foto.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
179. У Кремлі тоді жертв не рахували – історик Станіслав Кульчицький про Голодомор 1932-1933 років. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 29 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoryk-stanislav-kulchyts%CA%B9kyy-pro-holodomor-1932-1933-rokiv/32153535.html> (дата звернення: 29.10.2024).
180. У Кривому Розі вандали пошкодили пам'ятник жертвам Голодомору. *Цензор.Net*. 15 березня 2021. URL:

https://censor.net/ua/news/3253511/u_kryvomu_rozi_vandaly_poshkodyly_pamyatnyk_jertvam_golodomoru_foto (дата звернення: 29.10.2024).

181. У листопаді буде представлена експозиція другої черги Меморіалу жертв Голодомору, - Ткаченко. *Цензор.Net*. 7 вересня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3286784/u_lystopadi_bude_predstavlena_ekspozytsiya_drugoyi_chergy_memorialu_jertv_golodomoru_tkachenko (дата звернення: 29.10.2024).
182. У Львові відзначили 114-у річницю народження лідера ОУН Степана Бандери. *Радіо Свобода*. 1 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lviv-bandera-oun-upa/32203152.html> (дата звернення: 29.10.2024).
183. У Львові вшанували жертв голодоморів в Україні. *Радіо Свобода*. 27 листопада 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vshanuvannya-lviv-holodomor/32150672.html> (дата звернення: 29.10.2024).
184. У мережі показали фото сестер і братів Бандери та розповіли про їхні долі. Вікторія Довгань. *Obozrevatel*. 27 березня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-merezhi-pokazali-foto-sester-i-brativ-banderi-ta-rozpovili-pro-ihni-doli.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
185. У мережі показали фото сестер і братів Бандери та розповіли про їхні долі. Марина Ліснічук. *Obozrevatel*. 27 березня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-merezhi-pokazali-foto-sester-i-brativ-banderi-ta-rozpovili-pro-ihni-doli.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
186. У МЗС Польщі заявили, що пост про Бандеру з Twitter Ради зник після дзвінка Моравецького. *Українська правда*. 3 січня 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/01/3/7383407/> (дата звернення: 29.10.2024).
187. У Мюнхені могилу Бандери облили невідомою речовиною. *Українська правда*. 7 березня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/7/7285863/> (дата звернення: 29.10.2024).

188. У парламенті Хорватії ініціювали декларацію про визнання Голодомору геноцидом. *Цензор.Net*. 11 березня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3252735/u_parlamenti_horvatiyi_initsiyuvaly_deklaratsiyu_p_ro_vyznannya_golodomoru_genotsydom (дата звернення: 29.10.2024).
189. У парламенті Хорватії ініціювали декларацію про визнання Голодомору геноцидом. *Цензор.Net*. 11 березня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3252735/u_parlamenti_horvatiyi_initsiyuvaly_deklaratsiyu_p_ro_vyznannya_golodomoru_genotsydom (дата звернення: 29.10.2024).
190. У Празі відкрилась виставка про Голодомор в Україні 1932-33 років. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-praha-vystavka-holodomor/32079620.html> (дата звернення: 29.10.2024).
191. У РФ придумали, що Європа має ввести санкції проти України за марш Бандери. *Українська правда*. 3 січня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/2/7319300/> (дата звернення: 29.10.2024).
192. У соцмережах шириться флешмоб після епічного фейку до дня народження Степана Бандери. Софія Закревська. Уляна Виноградова. *Obozrevatel*. 2 січня 2023. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-sotsmerezah-shiritsya-fleshmob-pislya-epichnogo-fejku-do-dnya-narodzhennya-stepana-banderi.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
193. У Тернополі на будівлі ОДА з'явився величезний банер із зображенням Бандери. Відео. Вікторія Довгань. *Obozrevatel*. 28 грудня 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-ternopoli-na-budivli-oda-zyavivsvya-velicheznej-baner-iz-zobrazhennyam-banderi-video.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
194. Україна в часи Голокосту. Історичні факти. Марія Щур. *Радіо Свобода*. 27 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-holokost-babyn-yar-istorychni-fakty/31463537.html> (дата звернення: 29.10.2024).

195. Україна закликала владу Німеччини розслідувати напад на могилу Бандери. *Українська правда*. 22 березня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/22/7287446/> (дата звернення: 29.10.2024).
196. Україна і Польща: нині відносини формує війна, але питання Волинської трагедії, Бандери та УПА залишаються. *Радіо Свобода*. 15 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-bandera-upa-dopomoha/32223196.html> (дата звернення: 29.10.2024).
197. Українське Закерзоння. Майже пів мільйона українців виселили у 1944–1946 роках. Володимир Молодій. *Радіо Свобода*. 10 квітня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinske-zakerzonnia-vysylennia/31195123.html> (дата звернення: 29.10.2024).
198. Українці краще ставляться до УПА, ніж до Бандери – опитування. *Українська правда*. 7 травня 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/7/7292752/> (дата звернення: 29.10.2024).
199. Українці поховали «русский мир» – історик Ярослав Грицак про підсумки 2022 року. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 01 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-ruskyy-mir-putin/32203190.html> (дата звернення: 29.10.2024).
200. Українців вважають Голодомор 1932-1933 років геноцидом українського народу, - опитування "Рейтингу". ІНФОГРАФІКА. *Цензор.Net*. 26 листопада 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3301889/85_ukrayintsiv_vvajayut_golodomor_19321933_ro_kiv_genotsydom_ukrayinskogo_narodu_opytuvannya_reyityngu (дата звернення: 29.10.2024).
201. Українців вважають Голодомор геноцидом, - соопитування "Рейтингу". *Цензор.Net*. 25 жовтня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3382983/93_ukrayintsiv_vvajayut_golodomor_genotsydom_s_otsopytuvannya_reyityngu (дата звернення: 29.10.2024).

202. Українців вважають, що Сталін особисто винний в організації Голодомору. *Українська правда*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/27/7315459/> (дата звернення: 29.10.2024).
203. Фальшування доробку Степана Соснового. *Історична правда*. 19 листопада 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/11/19/160518/> (дата звернення: 29.10.2024).
204. Фольклористка розповіла, як з'явилася пісня «Батько наш — Бандера». *Історична правда*. 3 січня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/01/3/160732/> (дата звернення: 29.10.2024).
205. Формула Асаткіна: маніпуляція навколо чисельності жертв Голодомору. Геннадій Єфіменко. *Історична правда*. 4 листопада 2021. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/11/4/160412/> (дата звернення: 29.10.2024).
206. Фото Залужного з підступною посмішкою підкорили мережу: на задньому тлі видно Бандеру. Наталія Савченко. Анна Яковлева. *Obozrevatel*. 20 вересня 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/foto-zaluzhnogo-z-pidstupnoyu-usmishkoyu-pidkorili-merezhu-na-zadnomu-tli-vidno-banderu.htm> (дата звернення: 29.10.2024).
207. ФСБ vs Степан Бандера. Артем Скоропадський. *Цензор.Net*. 30 вересня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3261427/apelyatsiyinyi_sud_vyznav_zakonnym_pereyimenuvannya_v_kyyevi_moskovskogo_prospektu_na_prospekt_stepana (дата звернення: 29.10.2024).
208. Хорватія за крок до визнання Голодомору геноцидом українців. Микола Кравченко. *Цензор.Net*. 11 березня 2021. URL: https://censor.net/ua/blogs/3252876/horvatya_za_krok_do_viznannya_golodomoru_genotsidom_ukrantsv (дата звернення: 29.10.2024).

209. Хорватія за крок до визнання Голодомору геноцидом українців. *Цензор.Net*. 12 березня 2021. URL: https://censor.net/ua/blogs/3252876/horvatya_za_krok_do_viznannya_golodomoru_genotsidom_ukrantsv (дата звернення: 29.10.2024).
210. Хотіли винищити нас, українців: свідки Голодомору розповідають про пережите (відео). *Радіо Свобода*. 24 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-ekspedytsiya-rozpovidi-svidkiv/31573571.html> (дата звернення: 29.10.2024).
211. Часткова постійна мобілізація на окупованих територіях: геноцидні практики Кремля. *Радіо Свобода*. 9 грудня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/krym-mobilizatsia-henotsyd-ukrainsiv/32101761.html> (дата звернення: 29.10.2024).
212. Я в школу ходила, і з собою брали не книжки, а миску й ложку, – Раїса Часник про Голодомор (відео). *Радіо Свобода*. 27 листопада 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-perezhyly-holodomor-luhansk-polovynkyne/31582797.html> (дата звернення: 29.10.2024).
213. Я не знаю, як вони виживають, - британець Берман у 1930-х жив у Станиці Луганській і писав родичам про Голодомор. *Цензор.Net*. 29 серпня 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3285092/ya_ne_znayu_yak_vony_vyjyvayut_brytanets_berman_u_1930h_jyv_u_stanytsi_luganskiyi_i_pysav_rodycham_pro (дата звернення: 29.10.2024).
214. Як нацисти розстрілювали членів ОУН у Бабиному Яру: історичні факти. Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 18 травня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-natsysty-rozstrilyaly-chleniv-oun-u-babynomu-yaru-istoryk/31855942.html> (дата звернення: 29.10.2024).
215. Як я купався у Збручі з Юрієм Андруховичем і паплюжив ім'я Бандери. Ярослав Грицак. *Історична правда*. 14 січня 2023. URL:

<https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/01/14/162284/> (дата звернення: 29.10.2024).

216. Яку державу хотіла створити ОУН(б) 80 років тому у 1941 році? Дмитро Шурхало. *Радіо Свобода*. 30 червня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/visimdesiat-rokiv-tomu-yaku-derzhavu-maly-namir-stvoryty-banderivts/31333455.html> (дата звернення: 29.10.2024).
217. Якщо акція "Вісла" не злочин – що ж тоді закон? *Історична правда*. 7 грудня 2023. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/12/7/163440/> (дата звернення: 29.10.2024).
218. Якщо Україні вдалося переконати Німеччину визнати Голодомор геноцидом, треба знайти аргументи й для інших країн – історик. *Радіо Свобода*. 14 грудня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-nimechchyna-holodomor-henotsyd-vyznannya/32157619.html> (дата звернення: 29.10.2024).

Наукова та навчально-методична література

219. В'ятрович В. Історія без міфів. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=JqPc-CyXYkE>
220. В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії», 2021, с. 528
221. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України, 2018, с. 408
222. Кралюк П. Сильні та самотні. Три розмови про українську ідентичність. 2022. с. 349.
223. Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. 2023. <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf>
224. Палій О. Історія України: пам'ять, ідентичність, медіа, 2018, с. 321
225. Плохій С. Російсько-українська війна : повернення історії. 2021, с. 400

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. ЗМІ ТА КЛЮЧОВІ НАРАТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історичний наратив	Підказка: як шукати певний наратив у тексті (навідні запитання)	Ключове слово для визначення наявності певного історичного наративу
Постать Степана Бандери	Як в статтях висвітлюється зв'язок Бандери з нацистською Німеччиною? Чи стає Бандера символом опору? Як висвітлюється постать у контексті війни за незалежність України (проти СРСР та нацистської Німеччини)?	Національний рух, УПА, ОУН.
Українсько-польські депортації	Як зображується роль радянської та польської влади в організації насильницьких акцій? Чи порівнюється українсько-польська депортація з іншими історичними подіями? Чи згадуються стратегічні елементи депортацій, в контексті демографічні зміни чи зміцнення контролю над певними територіями?	Депортація, переселення, етнічна чистка
Голодомор	Чи описується Голодомор як геноцид? Якщо ні, який інший вислів використано?	Голодомор Геноцид

Таблиця 1. Перелік ключових тем, наративів та ключових слів пошуку

ДОДАТОК 2. ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ФОКУСІ ЗМІ

ЗМІ	Кількість матеріалів за 2021 рік	Кількість матеріалів за 2022 рік	Кількість матеріалів за 2023 рік	Загальна кількість
Цензор.нет	2	5	0	7
Радіо Свобода	13	8	5	26
Історична правда	3	6	8	17
Українська правда	6	9	2	17
Обозреватель	5	4	2	11
Загалом	29	32	17	78

*Таблиця 2. Перелік ЗМІ та кількість публікацій***ДОДАТОК 3. ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ФОКУСІ ЗМІ**

ЗМІ	Кількість Матеріалів за 2021 рік	Кількість матеріалів за 2022 рік	Кількість матеріалів за 2023 рік	Загальна кількість
Цензор.нет	1	0	1	2
Радіо Свобода	3	0	0	3
Історична правда	2	3	1	6
Українська правда	1	0	0	1
Обозреватель	0	0	0	0

Загалом	7	3	2	12
---------	----------	----------	----------	-----------

Таблиця 3. Перелік ЗМІ та кількість публікацій

ДОДАТОК 4. ПОСТАТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ В ФОКУСІ ЗМІ

ЗМІ	Кількість матеріалів за 2021 рік	Кількість матеріалів за 2022 рік	Кількість матеріалів за 2023 рік	Загальна кількість
Цензор.нет	20	10	2	32
Радіо Свобода	30	27	5	62
Історична правда	7	5	0	12
Українська правда	4	10	2	16
Обозреватель	4	2	0	6
Загалом	65	54	9	128

Таблиця 4. Перелік ЗМІ та кількість публікацій